МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та аспірантської підготовки
Кафедра екологічного права і контролю

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

рівень вищої освіти: «магістр»

на тему: **«Екологічна політика окремих країн світу»**

Виконав студент групи МЕК-65
спеціальність 101 «Екологія»
спеціалізація «Екологічний контроль та аудит»
Наконечний Максим Володимирович

Науковий керівник д.геогр.н., проф.
Лоєва Інеса Дмитрівна

Рецензент д.геол.-мін. н., проф.
Сафранов Тамерлан Абісалович

Одеса 2018

АНОТАЦІЯ

«Екологічна політика окремих країн світу».

Автор - Наконечний Максим Володимирович

Тема магістерської роботи є актуальною, оскільки економіці провідних держав світу притаманна висока питома вага ресурсомістких та енергоємних технологій. Низький рівень екологічної свідомості суспільства призвели до значної деградації довкілля, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, повітря і земель, зменшення народжуваності та збільшення смертності, а це загрожує вимиранням і біологічно-генетичною деградацією ресурсів.

Метою роботи є аналіз основних аспектів екологічної політики окремих держав світу.

Об'єктом дослідження є країни як і з розвинутою економікою, так і країн з недостатнім рівнем розвитку економічних інструментів. Предметом дослідження являється екологічна політика та її основні принципи.

Виконаний порівняльний аналіз екологічної політики окремих країн світу надав змогу визначити основній принцип формування екологнічної політки країни – це стан економічного розвитку

Робота складається із шести розділів, вступу та висновків. Загальний обсяг роботи 74 сторінок. При написанні роботи використовувалось 37 літературних джерел.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: екологія, екологічна політика, законодавство, економіка, навколишнє природнє середовище, екологічне виховання.

SUMMARY

Environmental Policy in Specific Countries

Nakonechnyi Maksym Vladimirovich

This topic is relevant, as the economy of the leading countries of the world is characterized by a high proportion of resource-intensive and energy-intensive technologies. The low level of environmental consciousness of society has led to significant degradation of the environment, excessive pollution of surface and groundwater, air and land, reduced fertility and increased mortality, which threatens the extinction and biological and genetic degradation of resources.

The purpose of this work is to consider and study the main aspects of the implementation of environmental policy of developed countries.

The object of the study is the countries as well as the developed economy, as well as countries with insufficient development of economic instruments. The subject of the study is environmental policy and its main principles.

The methodological basis of the study was a systematic approach.

As a result, it can be noted that the economic development of countries directly affects environmental policy and its principles and development.

The work consists of six sections, introduction and conclusions. The total volume of work is 75 pages. When writing the work 37 literary sources were used.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВСТУП……7

1 ЗМІСТ, ПРИНЦИПИ І ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ…..…8

2 ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИНУТИХ ДЕРЖАВ……...…….12

2.1 Екологічна політика Японії……12

2.2 Екологічна політика США……..17

2.3 Екологічна політика Канади…….22

2.4 Екологічна політика країн Західної Європи……....24

3 МІСЦЕ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У ДЕРЖАВНІЙ ПОЛІТИЦІ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ ……..... .32

3.1 Екологічна політика Республіки Білорусь…….32

3.2 Екологічна політика Естонії ……37

3.3 Екологічна політика Польщі ……..……38

3.4 Екологічна політика Молдови …….....42

4 ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ…….....49

4.1Формування нормативно-правового забезпечення……49

4.2 Ліцензування природокористування……55

4.3 Економічні засади природокористування та охорони довкілля…....57

4.4 Екологічне виховання ……..59

5 ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....65

6 ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ФОРМ І НАПРЯМІВ АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ……68

ВИСНОВКИ……...…72

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ……..74

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

США – Сполучені Штати Америки.

ООН – Організація Об’єднаних Націй.

ЮНЕСКО – Спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки, культури.

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка.

ЄС – Європейський Союз.

NEPA – The National Environmental Policy Act, один із законодавчих актів США в галузі охорони НПС.

EPA - United States Environmental Protection Agency, агентство федеральної влади США в галузі охорони НПС.

НПС – навколишнє природне середовище.

ВСТУП

Нинішню екологічну ситуацію в світі та й Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду.

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України та світу в цілому.

З цією метою в усіх країнах світу та, зокрема, в Україні, здійснюється діяльність в сфері екологічної політики, спрямована на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Економічний механізм наразі визнано одним з найбільш ефективних засобів охорони навколишнього природного середовища. Підтримка належної ефективності економічного механізму вимагає його постійного удосконалення. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» визначає, що «розроблені та впроваджені на початку 90-х років XX століття економічні інструменти та механізми фінансування природоохоронної діяльності потребують подальшого розвитку в умовах глобалізації». У цьому контексті особливо актуальним вбачається дослідження досвіду досвіду країн, які мають близьку до України проблематику соціально-економічного розвитку: пост-соціалістичну економіку, реалізацію ринкових реформ, інтеграцію до Європейського Союзу.

1 ЗМІСТ, ПРИНЦИПИ І ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Зіткнувшись з численними економічними проблемами, екологічна проблематика активно входить у сферу політики. Потреба у створенні теорії оптимізації природокористування зумовила політизацію екології (чи екологізацію державної політики).

Сам термін «політична екологія» («політе- -екологія») запропонований французьким економістом Б.Де Жувеналем, який закликав людство пройти рятівний шлях «від політичної економії до політичної екології» [1].

Стосовно ж поняття екологічної політики, то у працях учених і досі немає єдності в його визначенні. Так, М. Реймерс вважає, що «державна екополітика - це соціально-економічні управлінські рішення і міжнародні договори, побудовані на розумінні виграшів і недоліків, пов´язаних з екологічним станом територій, акваторій і повітряного простору країни (з урахуванням перспективного розвитку господарства і зміни чисельності і потреб населення), і наявності в межах країни природних ресурсів і характеру природних умов життя» [2]. В.Соколов твердить, що «екологічна політика - це сукупність заходів, заснованих на усвідомленому використанні об´єктивних законів розвитку суспільства і природи з метою підтримання соціально-економічних і біологічних умов життя людини в умовах політичної системи, яка забезпечує можливість для населення впливати на вибір мети, завдань, форм, пріоритетів цієї політики» [3]. На думку А.Піджакова «екологічна політика - це комплекс заходів, спрямованих на охорону навколишнього середовища, збереження і відновлення природних ресурсів, запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій, розвитку природоохоронної освіти і виховання, правова охорона екосистем з метою забезпечення оптимальних умов природокористування» [4]. О.Салтовський соціоекологічну політику визначає «як сукупність науково обгрунтованих і сформульованих принципів, завдань та цілеспрямованих дій держави, громадських і державних організацій, окремих громадян, за допомогою яких здійснюється взаємодія суспільства та природи, охорона оточуючого природного середовища, сучасна стратегія раціонального

природокористування» [5]. М.Кисельов стверджує, що: «Екологічна політика визначається як організаційна та регулятивно-контрольна діяльність суспільства і держави, спрямована на охорону та оздоровлення природного довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування і природоохорони, забезпечення нормальної життєдіяльності та екологічної безпеки громадян» [6].

Наведені визначення, хоча і різняться між собою, бо відображають специфічне розуміння екологічної політики, як особливого феномену політичних відносин, і все ж їх автори єдині в тому, що екополітику розглядають найважливішим засобом концентрації зусиль суспільства в напрямку оптимізації природоперетворюючої діяльності та гармонізації відносин з природою.

Екологічна політика - це комплекс заходів, спрямованих на охорону навколишнього середовища, збереження і відновлення природних ресурсів, запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій, розвитку природоохоронної освіти і виховання, правова охорона екологічних систем з метою забезпечення оптимальних умов природокористування.

Екологічна політика визначається як організаційна та регулятивно-контрольна діяльність суспільства і держави, спрямована на охорону та оздоровлення природного середовища, ефективне поєднання функцій природокористування і природо охорони, забезпечення нормальної життєдіяльності та екологічної безпеки громадян.

Екологічна політика охоплює дві групи взаємопов'язаних завдань:

- по-перше, завдання, спрямовані на збереження умов існування людини,
- по-друге, формування культури (насамперед, екологічної) життя.

При цьому істотно зазначити, що термін "екологічна політика" у вузькому сенсі відповідає природоохоронній екологічній політиці. У широкому ж сенсі він вміщує політику в галузі охорони навколишнього середовища, природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з політикою щодо їх спеціальних питань [2].

Метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища держави шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку країни для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Згідно Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» основними принципами національної екологічної політики є:

посилення ролі екологічного управління в системі державного управління країни з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), яка зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку;

врахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень, при розробленні документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;

міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;

запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи, а також державного моніторингу навколишнього природного середовища;

забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території країни;

відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь;

участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства;

невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

пріоритетність вимоги "забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну";

відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;

доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації;

державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище. [7]

Основними інструментами реалізації національної екологічної політики є:

міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;

оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього природного середовища;

удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища;

екологічна експертиза та оцінка впливу об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища;

екологічний аудит, системи екологічного управління, екологічне маркування;

екологічне страхування;

технічне регулювання, стандартизація та облік у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки;

законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища;

освіта та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики;

економічні та фінансові механізми;

моніторинг стану довкілля та контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки;

міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки [7]

2 ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИНУТИХ ДЕРЖАВ

2.1 Екологічна політика Японії

Швидкий економічний розвиток Японії в післявоєнний період супроводжувалося таким же швидким забрудненням навколишнього середовища. Цьому сприяла низка обставин.

По-перше, порівняно невеликі розміри території країни, особливості її рельєфу, геологічної будови, циркуляції атмосфери і деякі інші природні фактори (землетруси, тайфуни та інші стихійні лиха).

По-друге, особливості галузевої структури її господарства, в якій на перших етапах «економічного дива» різко переважали такі типові «брудні» виробництва, як теплова енергетика, чорна та кольорова металургія, хімічна і нафтохімічна, цементна, целюлозно-паперова промисловість.

По-третє, особливості територіальної структури розселення і господарства з надзвичайно високою їх концентрацією в межах Тихоокеанського пояса. У результаті на 1 км^2 щільно заселеній території в Японії вироблялося в 20 разів більше ВНП і споживалося в 25 разів більше палива та енергії, ніж в США. Майже в 10 разів вище була і щільність автомобілі [8].

Все це призвело до різкого порушення екологічної рівноваги, що наприкінці 1960 – початку 1970 рр. поставило країну буквально на грань екологічної катастрофи. Станом навколишнього середовища вона виявилася чи не на останньому місці серед всіх економічно розвинених країн. Когай (так називають по-японськи забруднення навколишнього середовища) став воістину національним лихом.

Яскравим прикладом може служити сильне забруднення гідросфери, при якому з 24 найбільш великих річок дуже забрудненими виявилися 19 [9]. В результаті такого забруднення і виснаження запасів прісної води країна зіткнулася з реальною загрозою дефіциту водних ресурсів. За розрахунками японських вчених, уже до кінця XX в. половина всіх запасів прісної води повинна була увійти в господарський оборот. Великих масштабів досягло і забруднення морського середовища – особливо на Тихоокеанському узбережжі о. Хонсю і в акваторії Внутрішнього Японського моря, де були споруджені найбільші підприємства важкої промисловості. При цьому потрібно враховувати, що промислово-міські агломерації Токіо, Осаки, Нагої виходять до берегів досить закритих заток, в яких накопичується значна частина відходів. Це призводить до особливо сильного забруднення прибережних вод, а також перенасичення їх поживними речовинами – азотом і фосфором і негативно позначається на водопостачанні, рекреації та рибальстві [10].

Не менш гострою стала проблема забруднення атмосфери. Головні джерела цього забруднення – енергетика, важка промисловість, автомобільний транспорт, а також побутової обігрів, при якому використовуються традиційні жаровні – хібаті. Щорічно вони викидали в атмосферу понад 5 млн. т оксидів сірки і стільки ж оксидів азоту, викликаючи кислотні дощі. До того ж Японія ввозила багато сірчистої нафти, так що вміст сірки в топковому мазуті досягало 3-4%. Треба враховувати також, що в зимовий час весь Тихоокеанський пояс зазвичай знаходиться в вітрової тіні, а це сприяє утворенню над великими містами фотохімічного смогу – своєрідних пилових куполів.

Грунтові ресурси опинилися під загрозою ерозії, забруднення хімічними сполуками, металами, міським сміттям. До цього потрібно додати гострий дефіцит території як такої, особливо якщо врахувати, що забудовані землі в Японії займають 14% всієї її площі – стільки ж, скільки сільськогосподарські. Саме з цим дефіцитом пов’язано широкомасштабний наступ на мілководні прибережні ділянки Тихого океану, Внутрішнього Японського і Японського морів, що опинилися найбільш привабливими для осушення і промислового освоєння. Вже в 1980 р. Близько 1/4 усього узбережжя країни було штучного

(насипного) походження. Але при цьому часто були порушені його природні екосистеми. Не можна забувати і про те, що в країні налічуються сотні портів і гаваней – по одній на кожні 8 км берегової лінії.

Особливо порушеною та екологічно вразливою виявилася міська середа в межах Тихоокеанського пояса. Найбільш яскравий приклад цього став являти собою Токіо. Атмосфера цього міста піддавалася впливу 75 тис. заводських та інших труб, мільйонів автомобілів, що при крайньому нестачі зелених насаджень призводило до утворення частих смогов. В інші роки сигнали тривоги через отруйного смогу лунали майже кожен день. На вулицях міста були встановлені кисневі автомати, щоб можна було віддихатися. Незважаючи на це, 1/3 населення потерпала хронічним бронхітом. Через постійне смогу навіть далекий білий конус Фудзіями стало видно не частіше разу на тиждень. Додамо, що води Токійської затоки виявилися забрудненими в десять разів більше, ніж найбрудніші річки країни. На північній стороні затоки не залишалося вже жодної ділянки, де беріг не просунувся б на сотні метрів у глиб його акваторії. А непомірне використання грунтових вод призвело до того, що місто стало осідати на 10 см щороку.

Також важливу роль при виникненні екологічного законодавства в Японії стало формування громадської екологічного руху 60-70-х років (рух екологічного протесту було пов'язано із захворюваннями, викликаними забрудненням навколишнього середовища: «хворобою Мінамата» (отруєння метаном і ртуттю), хворобою «ітай-ітай» (отруєння кадмієм), астмою їхати (астма внаслідок забруднення повітря, викликаного діяльністю нафтохімічного комбінату) [9].

Під тиском громадськості японським урядом були прийняти термінові заходи для поліпшення екологічної обстановки.

Так, 1967 р. парламент затвердив "Основний закон про контроль над забрудненням середовища" та низку інших екологічних законів. В Японії народилася ідея нових прав людини - права на життя в здоровому довкіллі.

Японська практика показує, що результатів в охороні навколишнього середовища можна чекати тільки тоді, коли держава, місцева адміністрація,

народ починають думати про охорону природи, діяти узгоджено. Найжорстокіші екологічні закони, введені керівництвом країни, по забрудненню води, атмосфери, шумів, вібрацій, запахів послужили одним з наріжних каменів японського економічного дива. Екологія змусила промисловців шукати нові шляхи, переходити на нові енерго- і ресурсозберігаючі, а також безвідходні технології. Важливу роль в охороні природи грає екологічна експертиза промислових та соціальних проектів.

Екологічна оцінка в Японії проводиться за наступними пунктами [9]:

1. Сім видів порушення навколишнього середовища: забруднення повітря (відповідність допустимого рівня), забруднення води (порівняно з допустимим рівнем), забруднення грунту важкими металами та хімічними сполуками, осідання грунту, рівні шуму, вібрація, неприємні запахи.
2. Вплив на природу і культурні пам'ятки: вплив на живу природу і забезпеченість середовища елементами живої природи, вплив на культурні пам'ятники, ландшафт (стандарт озеленення і ряд вимог до естетичності).
3. П'ять видів впливу на соціально-економічну систему: тінь від сусідніх будинків (відповідність стандарту), створення перешкод для радіохвиль, утилізація та захоронення твердих відходів, вплив на комунікації, ступінь безпеки.

В Японії є стандарти, які важко зустріти за її межами. Стандарт озеленення визначає кількість зелених насаджень на освоюваної території. Існує шкала індексів озеленення території. Мінімальне значення, рівне 1, отримують території, не мають зелені; ферми, луки, трав'яні газони, поля, сади мають індекс від 2 до 4; зарості чагарників і бамбука - 5; посадки дерев - 6; молодий вторинний (посаджений) ліс - 7; старий посаджений ліс - 8; первинний ліс - 9; особливо цінний первинний ліс - 10. Після завершення будівництва об'єкта середній індекс освоєної території повинен бути не нижче 6. Отже, щоб компенсувати залиті асфальтом ділянки, будівельники повинні саджати дерева.

Стандарт затінення вимагає, щоб сумарний час затінення новобудовою вікон прилеглих будинків не повинно перевищувати 2 годин на добу в будь-

який час року. Через це доводиться будувати будинки химерної форми, що нагадують піраміди.

Існує стандарт на збереження в місті старих заповідних територій і пам'ятників старовини. В Японії є також порядок класифікації архітектурних пам'яток і ціла система регламентів, пов'язаних з їх охороною, реставрацією і експлуатацією.

Стандарт впливу на екосистеми на відміну від фізико-хімічних стандартів забруднення води, повітря, грунту дозволяє інтегративно оцінити якість середовища (якість водойм прісної води класифікується в залежності від того, яка риба там живе).

Екологічну експертизу проходять проекти навіть невеликих підприємств і соціальних об'єктів. В експертизі обов'язково бере участь і саме населення. Можна виділити три найбільш цінних моменту в японському варіанті екологічної експертизи: стандартизація робіт з експертизи; їх комп'ютеризація; досягнення широкої участі громадськості в обговоренні проекту і контролі за природним середовищем в регіоні. Останнє можливо після наділення місцевих органів влади достатніми правами.

В Японії існує система суворого контролю за виконанням стандартів. Важливе місце в організації контролю за станом навколишнього середовища займає автоматизована система моніторингу. Уже в 1970 р в Японії налічувалося 10700 постійних і тимчасових служб моніторингу, в тому числі приблизно 4300 станцій спостереження за якістю води, 2300 станцій спостереження за якістю повітря (рівнів оксидів сірки і азоту, зважених часток і окису вуглецю) і 9100 станцій, вимірюючих рівні шуму і вібрації [8].

Після введення стандартів кількість викидів легковими автомобілями знизилося в 1975 р по окису вуглецю - в 20 разів, по вуглеводнях і окису азоту - в 12, по сірчаного ангідриду - в 5 разів [9].

Останнім часом у проведенні екологічної політики Японія поєднує адміністративні й економічні методи регулювання. До адміністративних заходів відносяться:

1. запровадження стандартів якості продукції;

2. екологічна експертиза;
3. угоди місцевих органів влади з підприємствами про контроль за забрудненням;
4. система арбітражу екологічних конфліктів.

Слід зазначити, що у Японії одні із найсуворіших у світі нормативів за забрудненістю атмосфери, переважали в 2–3 рази аналогічні параметри інших країнах.

Економічні заходи включають:

1. платежі за природні ресурси;
2. податки на джерела викидів сірки;
3. податки на споживання бензину.

З іншого боку, заохочуються підприємства, які використовують екологічно чисті технології [10].

2.2 Екологічна політика США

Значного прогресу в охороні навколишнього середовища досягли США. Екологічне законодавство і інститути в США пройшли довгу еволюцію від розрізнених статутів до взаємозалежної, багаторівневої системи законів, які забезпечують захист ресурсів.[11]

Федеральне законодавство поділяється на статути в області екологічної екпертизи і статути, присвячені конкретним ресурсів. До першої групи належить виданий президентом Ніксоном Акт про національну політику в галузі навколишнього середовища 1969 роки (NEPA), який покладає на федеральні відомства обов'язок з охорони навколишнього середовища і закріплює в якості механізму реалізації екополітики екологічні стандарти, попередню оцінку впливу на навколишнє середовище, довгострокове програмування природоохоронної діяльності. Його продовжує і доповнює Акт про поліпшення якості навколишнього середовища 1970 року.

До другої групи законодавчих актів належать Акт про чисте повітря, Акт про чисту воду, Акт про збереження та відновлення ресурсів, Акт про контроль за отруйними речовинами і ін.

Державне екологічне регулювання здійснюється на федеральному і регіональному рівнях.

Діяльність Конгресу США щодо формулювання природоохоронної політики країни полягає в затвердженні законопроектів, проведення слухань по окремим аспектам контролю виконання екологічного законодавства, в утвердженні програм фінансування в сфері екології.

В системі виконавчої влади з 1970 року діє Рада за якістю навколишнього середовища для координації національних програм охорони навколишнього середовища.

У тому ж році було створено відомство - Агентство по захисту навколишнього середовища (EPA), функції якого полягають у проведенні заходів щодо поліпшення якості навколишнього середовища, оцінки програм федерального уряду з охорони навколишнього середовища, організації заходів з науково-практичній охороні атмосферного повітря, води; контролі за розробкою заходів по боротьбі з шумом, радіацією, пестицидами та ін. До його складу входить центральний апарат і 10 регіональних відділів (в містах Бостон, Нью-Йорк, Філадельфія, Атланта, Чикаго, Даллас, Канзас-Сіті, Денвер, Сан-Франциско і Сіетл). В кожному штаті існують свої агентства з охорони навколишнього середовища або аналогічні їм структури.

Крім цих органів в структурі Міністерства внутрішніх справ діють Бюро управління земель, Служба національних парків, Служба охорони риб та диких тварин, Геологічна спостереження, Бюро рекламації (Водогосподарської меліорації); в структурі Міністерства сільського господарства - Служба охорони грунтів, Служба лісу; в Міністерстві торгівлі - Національна океанічна і атмосферна адміністрація, що включає Службу морських рибних ресурсів і Відділ управління береговою зоною; Берегова охорона Міністерства транспорту; в системі Міністерства юстиції - Атомна регулююча комісія, Управління земель і природних ресурсів США. В охороні навколишнього

природного середовища можуть бути задіяні збройні сили США, наприклад, при охороні національних парків, здійсненні митних і карантинних законів; в заходах по боротьбі із забрудненням водних ресурсів, незаконною вирубкою лісу і т. д.

На місцевому рівні (графство, муніципалітет, місто, округ) забезпеченням екологічної безпеки займаються неспеціалізовані органи (органи місцевого планування, охорони здоров'я, комунального господарства, транспорту, в тому числі і поліції та ін.) [12].

Неурядові екологічні організації в США можна класифікувати на наступні групи:

1. інтернаціональні: Всесвітній фонд дикої природи, Всесвітня асоціація екологічних юристів, Тихоокеанський центр навколишнього середовища і ресурсів, Екологічна безпека, Друзі Землі, Міжнародна охорона природи та ін .;
2. національні: Фонд захисту навколишнього середовища, Ліга екологічних вибірників, Національне Одюбоновского суспільство, Національна федерація риб і диких тварин, Природоохоронна асоціація студентів і ін .;
3. американські: Дикі землі Америки, Союз земельних трестів, Асоціація працівників служби лісу за екологічну етику, Центр охорони рослин, Центр охорони моря, Товариство морських пастирів і ін.

США по праву вважаються країною, де вперше в 60-70-і роки зародився екологічний рух [11].

В екологічній політиці США можна виділити кілька етапів.

В системі виконавчої влади з 1970 року діє Рада за якістю навколишнього середовища для координації національних програм охорони навколишнього середовища.

У тому ж році було створено відомство - Агентство по захисту навколишнього середовища (EPA), функції якого полягають у проведенні заходів щодо поліпшення якості навколишнього середовища, оцінки програм федерального уряду з охорони навколишнього середовища, організації заходів з науково-практичній охороні атмосферного повітря, води; контролі за розробкою заходів по боротьбі з шумом, радіацією, пестицидами та ін. До його

складу входить центральний апарат і 10 регіональних відділів (в містах Бостон, Нью-Йорк, Філадельфія, Атланта, Чикаго, Даллас, Канзас-Сіті, Денвер, Сан-Франциско і Сіетл). В кожному штаті існують свої агентства з охорони навколишнього середовища або аналогічні їм структури.У цей період в США існували дві концепції взаємин людини з навколишнім середовищем: концепція «мудрого використання» і концепція «врівноважуючого дії».

Перша передбачала зведення до мінімуму ролі уряду в регулюванні стану навколишнього середовища. Основну регулюючу функцію повинні були виконувати ринкові механізми, в основі яких лежала відповідальність виробника і його фінансова зацікавленість в збереженні навколишнього середовища. Друга, навпаки, розглядала державу як важливий інструмент охорони навколишнього середовища, який повинен звести забруднення до рівня допустимого мінімуму шляхом встановлення стандартів. При цьому підкреслювалася відсутність протиріч між економічним розвитком і екологічним захистом.

Другий етап (80-початок 90-х років) характеризувався розширенням законодавчої і виконавчої системи екологічного регулювання в умовах збалансованості центральних і місцевих органів при проведенні екологічної політики.

В цей час в США в галузі охорони навколишнього середовища використовувалися в основному три програми [12]:

1. добровільна програма;
2. адміністративна система екологічного регулювання;
3. економічні механізми.

Добровільна програма ґрунтується на використанні морального тиску громадської думки на забруднювачів навколишнього середовища.

Вона виявилася ефективною в скороченні забруднення побутовими стічними водами і організації невеликих установок для рециркуляції твердих побутових відходів.

Адміністративна система екологічного регулювання полягає у встановленні норми гранично допустимих викидів для забруднюючих речовин

як до стаціонарних джерел забруднення (промисловим підприємствам, ТЕЦ), так і до пересувних (автотранспорту).

Економічні механізми включають інструменти цінової і фіскальної політики (продаж прав на забруднення), державного субсидування екологічних програм.

З кінця 80-х років головний напрямок екологічної політики США полягає в переході від політики контролю за забрудненням до його запобігання шляхом впровадження сучасної технології. Лідируюча роль в здійсненні екологічної політики переходить від громадських організацій до держави. При цьому окремі зусилля були спрямовані на залучення до екологічної діяльності приватного підприємництва [13].

У США поряд з системою оподаткування атмосферних забруднень існує система видачі дозволів (квот) на допустимі емісії, за перевищення яких компанії піддаються великим штрафам, пропорційним надлишкового викиду. Разом з тим діє система торгівлі квотами між компаніями, чиї емісії нижче допустимих або які готові добровільно скоротити ці викиди, і тими, які вважають за краще компенсувати свої надмірні емісії покупкою додаткових квот.

У підході США до міжнародної екологічної безпеки можна виділити три основні напрями.

Перший з них полягає в блокуванні екологічної кризи і руйнування життєпідтримуючих систем планети.

Другий напрямок орієнтований на розширення можливостей раціонального використання природних ресурсів планети. Тут в центрі уваги знаходяться питання переходу світової спільноти до питань сталого розвитку, відпрацювання і експорт в інші країни систем і механізмів підвищення ефективного застосування відновлюваних ресурсів і скорочення антропогенного навантаження на природні системи.

Третій напрям орієнтоване на підвищення ефективності зусиль світової спільноти в цій області. Увага фокусується на двох аспектах. По-перше, на вдосконаленні механізмів міжнародної екологічної відповідальності та, по-

друге, на внесення змін в систему представництва в міжнародних організаціях екологічного профілю за рахунок активної участі в роботі неурядових об'єднань, місцевих громад і навіть окремих громадян.

Однією з найбільш гострих проблем США є проблема зміни клімату, що стала предметом широких політичних дебатів. потужне лобі промисловців, які виступають проти прийняття США конкретних зобов'язань щодо скорочення викидів двоокису вуглецю, має виходи на федеральний рівень. Зрозуміло, що прийняття США умов Паризького протоколу негативним чином позначилось би на промисловому потенціалі. Через це, президент США Дональд Трамп в 2017 році вирішив вилучити свою країну з переліку держав-учасників цієї згоди.

2.3 Екологічна політика Канади

Високим рівнем життя населення і підтриманням конкурентоспроможної економіки Канада багато в чому зобов'язана раціональному та ефективному використанню природних ресурсів (ліси, землі, надра, води). Широке поширення отримали суворі екологічні стандарти. У великих компаніях впроваджується Кодекс екологічної поведінки. Для впровадження нових природоохоронних технологій приватними компаніями Канади спільно з урядами різної юрисдикції створені спеціальні екологічні центри передової технології. Витрати на боротьбу із забрудненням навколишнього середовища в Канаді стабілізувалися на рівні 2% ВВП.

Серед найбільш відомих екологічних неурядових організацій Канади - Канадська мережа захисників навколишнього середовища, Канадський фонд охорони навколишнього середовища, Канадське товариство на захист парків і дикої природи і багато інших.

Спеціальне законодавство з охорони навколишнього середовища, органи державного управління природокористуванням стали складатися з 70-х років XX століття. Серед найбільш важливих федеральних актів можна виділити закони «Про охорону навколишнього середовища Канади», «Про екологічну

експертизу», «Про рибальство», «Про транспортуванні небезпечних продуктів і матеріалів», «Про запобігання забруднення арктичних вод», «Про чисте повітря», «Про безпечність автомобільного транспорту» , «Про охорону дикої природи »,« Про національні парки »,« Про водні ресурси » та ін.

На муніципальному рівні здійснюється практична природоохоронна діяльність - планування використання земель, розподіл водних ресурсів, збір і обробка відходів. Досить ефективним виявилося міжурядова співпраця, для чого був створений Канадська Рада міністрів навколишнього середовища [12].

Управління природними ресурсами і охороною навколишнього середовища в Канаді здійснюється на федеральному і провінційному рівнях.

На федеральному рівні за реалізацію екополітики несе відповідальність Міністерство навколишнього середовища, куди крім адміністративних підрозділів входять метеорологічна служба, служба парків, охорони поновлюваних ресурсів - водних, земельних, а також ресурсів живої природи, служба протизабруднюючої діяльності, служби, що займаються екологічною освітою та ін.

У сферу діяльності провінційних міністерств входять питання розробки використання різних природних ресурсів, екологічного регулювання господарської діяльності промислових і сільськогосподарських підприємств, стягнення податків та інших платежів за використання природних ресурсів.

Як приклади регіональної екополітики можна виділити ряд екологічних проектів. Найбільший з них була Програма управління територією басейну річки Фрейзер.

Головною дискусійним майданчиком щодо прийняття рішень про спільні дії з питань навколишнього середовища в національному та міжнародному масштабах служить Рада міністрів навколишнього середовища.

Серед інструментів адміністративного регулювання виділяють стандарти якості навколишнього середовища, екологічні ліцензії на будівництво, укази уряду щодо порушників природоохоронного законодавства.

До ринкових механізмів відносяться податки, платежі за користування ресурсами, платежі за забруднення середовища, субсидії, страхування на

випадок непередбачених екологічних ситуацій, пряма торгівля допусками на забруднення середовища.

Ефективною виявилася національна програма «Зелений план» Канади, яка передбачала такі напрямки природоохоронної діяльності, як охорона атмосфери, води і грунту; екологічно збалансоване використання поновлюваних природних ресурсів; захист охоронюваних природних територій (вони становлять 15% від загальної території країни); збереження в комплексі північних територій; мінімізація наслідків надзвичайних ситуацій екологічного характеру.

Гострі транскордонні екологічні проблеми (вразливість екосистем Арктики, Великих озер і морів) змушують уряд Канади шукати заходи щодо їх вирішення, як правило, в Об'єднаної міжнародної комісії.

Таким чином, виділяючи особливості екологічної політики Канади, слід відзначити не стільки законодавчих актів, скільки численні екологічні програми і проекти, діяльність екологічних об'єднань [13].

2.4 Екологічна політика країн Західної Європи

Охорона навколишнього середовища, поряд з економічною інтеграцією, відноситься до одного з пріоритетів Європейського Союзу. Більш того, екологічна політика розглядається як невід'ємна частина європейського інтеграційного процесу. За останні 20 років європейськими країнами прийнято більше 200 законів і постанов, що стосуються охорони навколишнього середовища. В основі екологічних заходів ЄС закладена Концепція сталого розвитку.

Проблеми навколишнього середовища зачіпає діяльність практично кожного з інститутів ЄС (Ради, Комісії, Європейського парламенту, Суду, Рахункової палати). Провідником екологічної політики в Європі є Комітет з екологічної політики Європейської економічної комісії (ЄЕК) ООН.

Серед цілей екологічної політики ЄС були позначені:

• захист навколишнього середовища;

• охорона здоров'я людей;

• раціональне використання природних ресурсів;

• сприяння міжнародному екологічному співробітництву.

На сучасному етапі ЄС удосконалює правову базу охорони навколишнього середовища. Так, оновленню піддалися акти щодо моніторингу навколишнього середовища, екологічної сертифікації, проведення оцінки впливу на навколишнє середовище, механізму фінансування екологічних заходів та ін. Одночасно робляться спроби кодифікації численних норм в області екологічної стандартизації [14].

Лідером серед країн ЄС в галузі охорони навколишнього середовища вважається Німеччина.

Правове регулювання в галузі охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів тут зосереджено на рівні федеральних земель і місцевих органів влади. Сфера повноважень федеральних органів в області охорони навколишнього середовища і регулювання використання природних ресурсів обмежується розробкою і реалізацією федеральної екологічної політики; законотворчістю; нормативно-правовим регулюванням; координацією природоохоронної діяльності, екологічним моніторингом, міжнародним співробітництвом, включаючи роботу з Європейським союзом; регулюванням виробництва і використання всіх видів радіоактивних речовин і атомної енергії.

Федеральному міністерству з охорони навколишнього середовища, наділеному не так виконавчими, скільки управлінськими функціями, підпорядкований ряд федеральних органів. Серед них Екологічна федеральна служба (відповідальна за експертизу), Федеральна служба захисту природи (на відміну від першої її компетенція поширюється і на охорону природи і ландшафтів), Федеральна служба по захисту від радіаційного впливу, Інститут Роберта Коха (відповідальний за введення в обіг генно-модифікованих організмів) і ін.

На сьогоднішній день нормативна база охорони навколишнього середовища в Німеччині включає в себе численні законодавчі акти, правові

положення. Серед них федеральний закон про охорону природи і ландшафтному плануванні, закони про емісії,, про включення в плани економічного розвитку питань охорони навколишнього середовища Особлива увага в Німеччині приділяється екологічному навчання виробничого персоналу. Охорона навколишнього середовища є сферою, що забезпечує робочі місця значній частині німецького населення.

Щорічно зростає кількість підприємств, що займаються розробкою екологічних та ресурсозберігаючих технологій або пропонують послуги в області охорони навколишнього середовища. Цілий ряд підприємств привертає покупців знаками екологічно чистої продукції. Німецький екологічний знак «Блакитний ангел» став успішним інструментом позначення екологічної продукції. Екологічні критерії роздачі цього знака визначаються журі, що складається з представників органів управління і громадських об'єднань. При цьому критерії формуються так, що тільки особливо екологічно чисті продукти отримують право ввести цей знак і рекламувати свою екологічну чистоту. Важливим інструментом для створення екологічної прозорості ринку служить обов'язок позначення екологічно релевантних якостей продукції.

В останні роки головні акценти в політиці охорони навколишнього середовища були зроблені на поступову відмову від використання атомної енергії, скорочення викидів вуглекислого газу, розвиток виробництва з замкнутим циклом. Німеччина займає провідні позиції по скороченню емісії вуглекислого газу.

У сфері захисту клімату німецька екополітика передбачає ефективне виробництво енергії; її раціональне використання; збільшення використання відновлюваних джерел енергії. Причому заохочується не тільки застосування енергозберігаючих технологій, а й активно стимулюються капіталовкладення в технології, засновані на використанні сонячної енергії та енергії вітру (в останньому Німеччина також займає лідируюче положення). Передбачається збільшити виробництво електроенергії за рахунок використання відновлюваних до десяти відсотків. Для сприяння енергозбереженню та розширенню використання поновлюваних джерел енергії передбачені пільгові кредити і

дотації. На сьогоднішній день Німеччина є однією з провідних країн-експортерів безпечних для навколишнього середовища технологій.

Захист клімату, економічне зростання, конкурентоспроможність німецької економіки і забезпечення зайнятості розглядаються як ланки одного ланцюга.

Німеччина є активною прихильницею Паризької згоди, але після виходу США , зобов'язання країни на даний момент назвати важко, аде для прикладу, країна скоротила емісію вуглекислого газу до 2012 році на 21% - (в порівнянні з рівнем 1990 року) були виконані вже в 2001 році на 85% [15].

Лінія на поступову відмову від використання атомної енергії, закріплена Федеральним законом 2002 року, пов'язана з проблемою утилізації ядерних відходів і наслідками можливих аварій. Передбачається до 2021 року вивести всі атомні електростанції з експлуатації.

З 2000 року в Німеччині було повністю заборонено використання бензину зі свинцевими присадками; переваги віддаються палива, що не містить сірки.

Для підтримки чистоти повітря в 2001 році були прийняті подальші нормативно-правові акти, спрямовані на зниження емісії шкідливих речовин (насамперед таких як двоокис сірки, оксиди азоту, частинки пилу, свинець, бензол і окис вуглецю), в тому числі і шляхом встановлення граничного допустимого рівня їх концентрації, особливий акцент був зроблений на інформуванні громадян.

Для охорони морських ресурсів з країнами басейну Північного і Балтійського морів були укладені угоди про їх охорону. Екологічні збори, платежі і податки охоплюють скидання стічних вод. Плата за скид стічних вод залежить від обсягу стічних вод, утримання в них важких металів, вуглеводнів, азоту. У промисловості, житлово-комунальному господарстві велика увага приділяється розробці технологій, що дозволяють добитися максимального зниження забруднення води. Заохочується перехід сільськогосподарських підприємств на екологічно чисте землеробство. Скорочується використання добрив, зменшуються ризики, пов'язані з використанням для захисту рослин отрутохімікатів. У сільському господарстві поширюються нові можливості: так,

промисловість активно виробляє товари з рослинної сировини: фасонні деталі для автомобілів з льону, упаковки з картопляного крохмалю і т. Д.

Для забезпечення економії сировинних ресурсів, розробки маловідходних технологій Німеччина з 1996 року стала здійснювати активний перехід до замкнутого циклу виробництва [16].

Широко поширена система сортування побутових відходів. Відповідні контейнери («біле скло», «темне скло», «папір, картон», «залишковий сміття») не тільки встановлені в громадських місцях, автостанціях, державних установах, розважальних комплексах, але і активно впроваджені німцями у власних житлових приміщеннях.

Відповідно до законодавства відповідальність за відходи несе виробник або власник. На практиці мова йде про «дуальну систему», учасники якої забирають у споживачів і переробляють використані пакувальні матеріали. Це фінансується виробленими відходами підприємствам. Особливі правила поширюються на відходи, які потребують при утилізації великих витрат (наприклад, старі автомобілі, старі холодильні установки і телевізори).

Про масштаби природоохоронної діяльності можна судити і по факту наявності, на території Німеччини існує 43 природних парки (Бергштрасе-Оденвальд, Гарц, Пфальцекський Ліс та інші) і 35 заповідників (охорона типової флори, фауни і природних ландшафтів).

У Великобританії встановилося порівняно м'яке правове регулювання охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів. Екологічне законодавство Великобританії складається з великого числа законів і підзаконних актів, присвячених регулюванню певних видів антропогенного впливу на природне середовище. Тут склалася система державних органів з охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів на чолі з Міністерством навколишнього середовища, які виконують, в основному, координуючу функцію.

З 1970 року почала свою роботу Комісія з охорони навколишнього середовища від забруднення, що має статус незалежної неурядової організації. На неї покладено нагляд за ефективністю природоохоронної діяльності.

Введення системи платежів за водокористування і скидання промислових стічних вод, оподаткування за використання матеріалу (Податок на викопне паливо) дозволило Великобританії значно знизити державні фінансові витрати і перекинути кошти на програми з охорони навколишнього середовища [16].

У Франції діє велика кількість законів і підзаконних актів в області забезпечення екологічної безпеки і охорони навколишнього середовища. Основні з них - закон «Про охорону навколишнього середовища», прийнятий в 1976 році, закон «Про відходи» (1975) і закон «Про зареєстрованих будівлях» (1976). У Кримінальному кодексі Франції 1994 року прописано поняття екологічного тероризму. Франція стала однією з перших країн, які застосували систему платежів за стоки або викиди.

Значну частину роботи, пов'язаної із забезпеченням екологічної безпеки, виконує жандармерія. З 1992 року при національному командуванні жандармерії діє спеціальний відділ для координації дій в галузі охорони навколишнього середовища. Серед всіх підрозділів жандармерії поширений меморандум про природу і навколишнє середовище.

Ефективність екологічної політики Швейцарії, де за охорону довкілля спільно відповідають Конфедерація та кантони, обумовлюється розробленої законодавчою базою, її чітким виконанням з залученням сил правопорядку і значними фінансовими витратами.

У Швейцарії регулюванню піддаються природокористування, охорона навколишнього середовища та просторове планування де передбачається компетенція Європейського Союзу, який:

- видає приписи про охорону людини і навколишнього його природного середовища від шкідливих або обтяжливих впливів; уникнення таких впливів (витрати щодо їх уникнення та усунення несуть винні);
- встановлює принципи просторового планування, яке покладається на кантони і служить доцільному і економному використанню землі та впорядкованому заселенню країни; заохочує і координує ці зусилля кантонів і співпрацює з ними;
- піклується про економне використання та охорону водних ресурсів, а також

про перешкоджання шкідливим впливам води; встановлює принципи збереження і виявлення водних ресурсів, використання вод для виробництва енергії і в цілях охолодження, а також іншого втручання в кругообіг води;

- видає приписи про охорону вод, забезпеченні пропорційних кількостей залишків води, про гідротехнічному будівництві, безпеки водонапірних споруд та впливі на опади; має право використовувати води для транспортних підприємств, сплачує за це збір і відшкодовує заподіяну шкоду;
- вирішує питання про права на міжнародні водні ресурси та пов'язані з цим збори із залученням відповідних кантонів; приймає рішення, якщо кантони не можуть дійти згоди щодо прав на межкантональние водні ресурси;
- піклується про виконання захисних, економічних і соціальних функцій лісів; встановлює принципи охорони лісів; заохочує заходи щодо збереження лісів;
- при виконанні своїх цілей враховує інтереси охорони природи, ландшафтів, історичних місць, а також пам'яток природи та культури, зберігає їх в первозданному вигляді, якщо цього вимагають інтереси суспільства; може підтримувати зусилля з охорони природи та рідного краю і набувати за договором або за допомогою вилучення об'єкти, що мають загальнодержавне значення;
- видає приписи для охорони тваринного і рослинного світу і збереження їх життєвого простору в природному різноманітті;
- захищає знаходяться під загрозою знищення види тваринного і рослинного світу від винищення; встановлює принципи здійснення рибальства та полювання, особливо в цілях збереження різноманіття видів риб, ссавців і птахів;
- видає приписи про охорону тварин; регулює вміст тварин і догляд за ними; досліди на тваринах, вживання тварин; ввезення тварин і продуктів тваринного походження; торгівлю тваринами та їх транспортування; умертвіння тварин;
- піклується про те, щоб сільське господарство зберігало природні основи життя і підтримувало культурний ландшафт; поповнювало селянські доходи

прямими виплатами з метою компенсації за вироблену продукцію за умови доведеності виконання екологічних вимог;

- заохочує економічно доцільними стимулами форми виробництва, особливо близькі до природи, зберігаючі навколишнє середовище і тваринний світ; охороняє навколишнє середовище від шкоди, завданої надмірним використанням добрив, химикалиев та інших матеріалів; видає приписи про боротьбу із заразними, широко поширеними або злоякісними хворобами людей і тварин, про захист від іонізуючого випромінювання.

Передбачається також спільна компетенція Союзу і кантонів, які прагнуть до врівноваженого на тривалий час співвідношенню між природою та її здатністю до оновлення, з одного боку, і впливом на неї людини - з іншого; при виконанні завдань враховують вимоги просторового планування; охороняють болота і болотисті ландшафти особливої краси.

Активну екологічну політику проводять Нідерланди. її історія бере початок з 60-х років. Пізніше був прийнятий «Меморандум пріоритетів по навколишньому середовищу» і «Плани національної політики в галузі навколишнього середовища». Країна виходить з можливості співіснування економічного зростання і поліпшення якості навколишнього середовища.

Реалізація екополітики здійснюється на центральному та муніципальному рівнях. Загальною координацією екологічних питань займається Міністерство житла, просторового планування та навколишнього середовища, відповідальне за розробку і виконання планів національної політики в галузі навколишнього середовища і щорічних Національних екологічних програм. Йому сприяють міністерства: економіки; сільського господарства; управління природними ресурсами; транспорту; управління водними ресурсами [20].

3 МІСЦЕ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У ДЕРЖАВНІЙ ПОЛІТИЦІ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

3.1 Екологічна політика Республіки Білорусь

Одним із пріоритетних напрямків державної політики Республіки Білорусь є питання охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів. Вони стосуються різних сфер діяльності людського суспільства, у багато визначаючи особливості сталого розвитку кожної держави.

Основою державного регулювання природокористування є екологічне законодавство, що забезпечує правовий захист природного середовища.

Важливе значення в забезпеченні конституційного права громадян на сприятливе навколишнє середовище має постійне і своєчасне вдосконалення природоохоронного законодавства [21].

Ухвалення в 1992 р. Закону Республіки Білорусь «Про охорону навколишнього середовища» послужило початком формування в республіці самостійної галузі законодавства - законодавства про охорону навколишнього середовища. У 2002 р. цей Закон був кардинально переглянутий і викладений в новій редакції.

Основу законодавства Республіки Білорусь в галузі охорони навколишнього середовища і природокористування становлять:

- Конституція Республіки Білорусь (ст. 34, 46, 55) від 15.03.1994 р. (з доповненнями та змінами від 24 листопада 1996 р.);
- Концепція державної політики Республіки Білорусь в галузі охорони навколишнього середовища, затверджена Верховною Радою Республіки Білорусь від 06.09.1995 р.
- Закони Республіки Білорусь:
  - «Про охорону навколишнього середовища» (26.11.1992 р.);
  - «Про державну екологічну експертизу» (14.07.2000 р.);

- «Про особливо охоронюваних природних територіях та об'єктах» (20.10. 1994 р. в редакції від 23.05.2000 р.);
- «Про податок за користування природними ресурсами (екологічний податок)» (23.12.1991 р.);
- «Про відходи виробництва та споживання» (25.11.1993 р, в редакції від 26.11.2000 р.);
- «Про охорону і використання тваринного світу» (19.09.1996 р.);
- «Про охорону атмосферного повітря» (15.04.1997 р.);

- Кодекс Республіки Білорусь про землю (4.01.1999 р.);
- Водний кодекс Республіки Білорусь (15.07.1998 р.);
- Кодекс Республіки Білорусь про надра (15.12.1997 р.);
- Лісовий кодекс Республіки Білорусь (14.07.2000 р.) та інші.

Крім того, Республіка Білорусь є учасницею близько 20 міжнародних конвенцій в галузі охорони навколишнього середовища. У цій області за останнє десятиріччя країною укладено понад 40 міжнародних договорів як двосторонніх, так і багатосторонніх.

Правові приписи законодавчих актів в сфері охорони навколишнього середовища реалізуються через постанови Уряду та постанови республіканських органів державного управління, перш за все, Міністерства природних ресурсів і охорони навколишнього середовища.

Для охорони і захисту національного багатства країни Указом Президента Республіки Білорусь від 27 січня 2003 № 45 було створено Державну інспекцію охорони тваринного і рослинного світу при Президентові Республіки Білорусь [22].

Основними завданнями законодавства про охорону навколишнього середовища є:

- забезпечення сприятливого навколишнього середовища;
- регулювання відносин у сфері охорони природних ресурсів, їх використання та відтворення;
- запобігання шкідливого впливу на навколишнє середовище господарської та іншої діяльності;

- поліпшення якості навколишнього середовища;
- забезпечення раціонального (сталого) використання природних ресурсів [5].

Загальними напрямами здійснення екологічної політики на період до 2020 р. є: вдосконалення законодавства у галузі природокористування і охорони навколишнього середовища, в тому числі системи екологічних обмежень і регламентації режимів природокористування; подальший розвиток економічного механізму природокористування раціональне використання природних ресурсів, їх економія, поступова відмова від екстенсивного використання і перехід до економного витрачанню невідновлюваних та невиснажливого використання поновлюваних ресурсів; створення сприятливих умов для впровадження ресурсозберігаючих, маловідходних і безвідходних технологій; модернізація виробництва, розвиток нових методів і технологій, відтворення природних ресурсів, збільшення частки використання вторинних ресурсів та утилізації відходів; розвиток ринку робіт та послуг у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища; послідовний перехід на міжнародні стандарти технологій і вироблюваної продукції; зниження антропогенного навантаження на екосистеми, відновлення порушених екосистем в місцях видобутку корисних копалин, особливо нафти, калійних солей, доломіту, будівельного каменю, глин і ін; формування оптимальної системи особливо охоронюваних природних територій та водно-болотних угідь, збереження біорізноманіття; економічна оцінка природних ресурсів та визначення збитку, пов'язаного з їх використанням; впровадження екологічного аудиту і страхування; ліцензування видів діяльності, що впливають на екологічну ситуацію; розвиток фундаментальних досліджень і прикладних розробок у галузі охорони навколишнього середовища; зниження негативних наслідків радіоактивного забруднення територій; розширення міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища та природокористування; розвиток системи екологічної освіти та просвіти, підготовка кадрів у галузі екології.

Природоохоронні заходи на першому етапі (до 2010 р.) повинні включати:

поліпшення екологічної ситуації в ряді великих міст і промислових центрів (Мінськ, обласні центри, Бобруйськ, Полоцьк, Мозир, Світлогорськ, Новополоцьк і ін);

збереження та відновлення природних систем у еколого-дестабілізувати регіон;

подальше вирішення екологічних проблем річок Дніпро, Західна Двіна, Німан, Прип'ять;

забезпечення населення чистою питною водою, в першу чергу, в сільській місцевості та районах з несприятливою екологічною ситуацією;

розширення мережі особливо охоронюваних природних територій міжнародного значення в прикордонних регіонах;

розробка та реалізація комплексної програми по організації системи збору, переробки та захоронення відходів;

прийняття превентивних заходів щодо запобігання техногенних катастроф;

розвиток моніторингу навколишнього середовища, удосконалення статистичного обліку в галузі навколишнього середовища, ведення кадастрів природних ресурсів; оцінка ступеня деградації екосистем, виснаження мінерально-сировинних та інших природних ресурсів;

розвиток інформаційної системи, забезпечення відкритості, достовірності та своєчасності екологічної інформації з питань стану навколишнього середовища, її охорони та використання природних ресурсів;

вдосконалення структури державного управління у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища;

вдосконалення системи оцінки впливу на навколишнє середовище, включаючи стратегічну екологічну оцінку планів, програм, законодавчих актів;

стимулювання впровадження екологічно маловідходних, безвідходних та безпечних технологій, державна підтримка реконструкції діючих виробництв при переході на маловідходні та ресурсозберігаючі технології.

На другому етапі (2011-2020 рр..) необхідно провадження подальший розвиток ефективної екологічно орієнтованої ринкової економіки, підвищення

соціальної активності населення, формування громадського екологічного світогляду і усвідомлення відповідальності за збереження природно-ресурсного потенціалу.

Для цього необхідно забезпечити:

1. нормативно-правове регулювання функцій по володінню, користуванню і розпорядженню природними ресурсами;
2. подальше вдосконалення економічних інструментів природокористування;
3. стимулювання впровадження ресурсозберігаючих, маловідходних і безвідходних технологій;
4. розробку системи економічних показників, забезпечують облік природних ресурсів і оцінку ступеня впливу господарської діяльності на їх стан;
5. впровадження стандартів і процедур екологічного маркування продукції; збереження і відновлення порушених екосистем, що мають міжнародне екологічне та рекреаційне значення, велику природно-ландшафтну цінність;
6. реалізацію комплексної програми по збору, переробки та утилізації відходів.

Особлива увага повинна приділятися гармонізації відносин суспільства і природи за рахунок розвитку господарської діяльності в межах відтворювальних можливостей природного середовища [24].

Порушення природоохоронного законодавства суб'єктами господарювання або окремими громадянами тягне за собою адміністративну, дисциплінарну, матеріальну і навіть кримінальну відповідальність з обов'язковим відшкодуванням завданих природному середовищу шкоди [25].

3.2 Екологічна політика Естонії

Естонія за правом називається країною лісів і озер - понад 40% території Естонії покрито лісами, ще 25% займають болота і озера з чистою водою (близько 7000 боліт і понад 1200 озер). Порядку 12% території Естонії займають заповідники, національні і природні парки (в цілому 217 об'єктів), що знаходяться під охороною держави.

Досить низький рівень індустріального виробництва (практично відсутній важка промисловість і машинобудування, найбільші виробництва сконцентровані на півночі і північному заході Естонії) забезпечують один з найвищих показників чистоти повітря серед країн ЄС. У період з 2010-го по 2014-го рр.. Естонський уряд інвестує близько 130 мільйонів євро в екологію і інфраструктуру довкілля на північному заході країни, таким чином покращуючи екологічні показники по всьому регіону [22].

Діяльність Міністерства Навколишнього середовища спрямована на забезпечення збалансованого розвитку економіки, соціальної сфери, природокористування та охорони навколишнього середовища, на забезпечення дії необхідної для досягнення цього системи і на цілеспрямоване і продумане використання виділених на охорону навколишнього середовища коштів.

Для досягнення цілей потрібно стратегічне планування. Охорона навколишнього середовища і рамки природокористування затверджені в Екологічної стратегії Естонії до 2030 року і в її прикладній програмі Екологічна програма дій Естонії на 2007-2013 роки, встановлюючи довготривалі цілі в областях скорочення кількості відходів, забруднення відходами і зменшення навантаження забруднення, збереження води, копалин, енергетики і транспорту, лісового господарства, рибного промислу і звіроловства, а також різноманіття ландшафту і природи.

Розвиток і стратегічне планування Міністерства Навколишнього середовища координується відділом розвитку [22].

Екологічна стратегія Естонії на період до 2030 року - це розвиваюча стратегія в області екології, яка керується принципами державної стратегії дбайливого розвитку Естонії і є стратегією для всіх розвиваючих програм подобластей області навколишнього середовища, які повинні при складанні або вдосконаленні керуватися наведеними в екологічній стратегії принципами.

Область навколишнього середовища охоплює дуже різні як за змістом, масштабами, так і за специфікою подобласти, тому для планування їх цілеспрямованого розвитку необхідно і резонно складання відповідних

підобластей також при існуванні екологічної стратегії як загального рамкового документа.

Мета «Екологічної стратегії Естонії на період до 2030 року» - визначити довгострокові напрямки розвитку щодо збереження хорошого стану природного середовища, виходячи при цьому з зв'язків області навколишнього середовища з економічної і соціальної областями, а також з їх впливу на навколишнє природне середовище і людину.

Оскільки Екологічна стратегія носить довгостроковий (25 років) характер, то при вдосконаленні розвиваючих програм інших областей можна враховувати наведені в Екологічної стратегії причинно-наслідкові зв'язки і запропоновані робочими групами кращі заходи (напрямки діяльності). Дотримання необхідних для виконання довгострокових цілей розвитку напрямків діяльності впливає на різні сектори держави тепер і в майбутньому і передбачає послідовність і узгодженість діяльності як законодавчої, так і виконавчої влади.

Екологічна стратегія на період до 2030 року схвалена Рійгікогу 14.02.2007.

Екологічна стратегія впроваджується на підставі екологічної програми дій.

Моніторинг та оновлення екологічної стратегії здійснюються через моніторинг екологічної програми дій. Проведення грунтовного моніторингу здійснюється через кожні три роки [27].

3.3 Екологічна політика Польщі

Прикладом ефективного використання економічних важелів у реалізації екологічної політики може бути Польща, країна, використання досвіду якої є корисним та доцільним внаслідок успішного втілення інструментів екологічної політики і схожості природних та соціальних умов [29].

Головними складовими елементами економічного механізму управління природокористування, який функціонує у Польщі, є:

1. плата за спеціальне використання природних ресурсів;

2. плата за забруднення навколишнього природного середовища та інші види шкідливого впливу на довкілля;
3. система фінансування і кредитування природоохоронних заходів (державний і місцеві бюджети, природоохоронні фонди, банки, кошти підприємств, іноземні надходження та інвестиції тощо);
4. екологізація податкової і цінової систем; - підтримка становлення і розвитку екоіндустрії.

Польща дотримується основного пріоритету екологічної політики, загальновизнаного для всіх країн ЄС - недопущення забруднення природного середовища шляхом екологічної передбачливості та розважливості [30].

Втілюється це застосуванням так званих «найкращих доступних технологій» (Best Avilable Technology – BAT – застосування тих методів виробництва, які на сучасному рівні науково-технічних знань надають можливість гарантувати якомога вищу екологічну безпеку). BAT був запроваджений в 1984 р. директивою 84/360 ЄЕС для боротьби з промисловими забрудненнями атмосферного повітря [30].

До ринкових регуляторів природокористування, які використовуються в Польщі належать:

1. Екологічний податок. Польща, як і інші країни з ринковою економікою, широко використовує диференційоване оподаткування залежно від «екологічної сприятливості» продукції. У цьому випадку концепцію оподаткування розробляють з таким розрахунком, щоб окремі підприємства, виробництво яких є екологічно безпечним, не опинилися у невигідному становищі порівняно з конкурентами внаслідок здорожчання продукції.
2. Податкові пільги і субсидії. Головним завданням є стимулювання більш активного застосування сучасних науково-технічних досягнень. Втрати бюджетних коштів внаслідок впровадження податкових пільг компенсують надходженнями від оподаткування підприємств, що використовують екологічно небезпечну технологію або виготовляють екологічно шкідливу продукцію.

3. Пільгові позики. Це важлива умова підтримання природоохоронних інвестицій на придбання капітальних благ виробниками. У переліку пільгових позик заслуговують на увагу такі методи, як безвідсоткові чи з субсидованими відсотками позики. До них зараховують різні види пільгового кредиту для фінансової підтримки суб'єктів господарювання, які запроваджують ресурсозбережливі та природоохоронні технології.
4. Платежі за забруднення довкілля.
5. Реформа ціноутворення. Як засвідчує досвід Польщі, завдяки диференціації цін на екологічно забруднену та екологічно чисту продукцію можна досягти позитивних результатів у зменшенні забруднення довкілля.

Ефективним перспективним стимулом природоохоронної діяльності можна вважати і ринкову реалізацію права на забруднення. Цей механізм є частиною плану заохочення бізнесу до безвідходних технологій та використання високоефективних очисних систем. Вона ґрунтується на різниці між фактичним та екологічно допустимим рівнем забруднення. Якщо фактичний рівень забруднення нижчий від визначеного екологічно допустимого, суб'єкт отримує право на забруднення довкілля у вигляді сертифіката, який можна продати іншим [31].

Загалом, економічні інструменти, що спрямовані на використання фінансових важелів, й переваг, які виникають з альтернативної господарської поведінки, визнаються за найважливішу групу інструментів екологічної політики.

Такими інструментами є:

1. Оплати: оплати за емісію; оплати, що надаються на продукцію; оплати за використання інфраструктури охорони навколишнього природного середовища; концесійні оплати; адміністративні оплати.
2. Депозитні і заставні системи.
3. Створення екологічного ринку: продаж прав емісії; використання ринкових механізмів; фінансова відповідальність (створення страхового ринку від екологічного ризику).

4. Інструменти, що допомагають виконанню права: санкції за перевищення норм; грошова застава, що забезпечує виконання норм; податкова націнка.
5. Дотації: дотації; податкові пільги; пріоритетні позики і кредити.

Характерним є те, що екологічні оплати здійснюють всі суб'єкти господарювання і лише за діяльність, що відповідає чинним законодавчим нормам. Як підкреслюють польські дослідники, доцільним є екологічний податок, в розмірі спричиненої навколишньому середовищу і природним ресурсам екологічної шкоди, яка встановлюється екологічними стандартами. Система екологічних стандартів при цьому побудована таким чином, що містить граничні обмеження щодо використання природних ресурсів, застосування технологічних процесів, а також параметрів готової продукції, перевищення яких призводить до економічної, екологічної, соціальної шкоди. Тобто екологічні стандарти, крім свого прямого призначення, мають виконувати функцію механізмів екологічної політики, за допомогою яких розділяють екологічні податки та економічні санкції за нераціональне природокористування. У Польщі сума штрафу за викиди забруднюючих речовин у повітря в 10 разів перевищує суму плати за нормоване забруднення. Сама загроза можливого великого штрафу за екологічне порушення значно посилює його функцію як запобіжного економічного регулятора природокористування [31].

Таким чином, у Польщі сформувалася ефективна система економічних інструментів екополітики, яка вже стала надійним фундаментом раціонального природокористування. Економічні інструменти екополітики забезпечують трансформацію зовнішніх негативних екологічних ефектів у внутрішні екологічні витрати господарства і зворотне стимулювання зовнішніх позитивних екологічних ефектів [30].

3.4 Екологічна політика Молдови

Реформування всіх галузей національної економіки зумовило необхідність зміни ставлення до використання природних ресурсів, здійснення соціально-економічного розвитку, сумісного з навколишнім середовищем [32].

Основи екологічної політики на етапі переходу до ринкової економіки були закладені в Законі про охорону навколишнього середовища (1993 г.), Концепції охорони навколишнього середовища Республіки Молдова (1995р.), Національної стратегічної програми в галузі охорони навколишнього середовища (1995р.), Національному плані дій в області охорони навколишнього середовища (1996 р.) і Національному плані дій з гігієни довкілля (2001р.). Були також розроблені галузеві стратегічні документи, що містять положення щодо охорони навколишнього середовища.

У 1995-2000 роках в нових незалежних державах великий розмах отримав процес під назвою "Довкілля для Європи", в якому Республіка Молдова, будучи представленою на найвищому рівні в міжнародних організаціях в галузі навколишнього середовища, взяла активну участь.

Було підписано 17 і ратифіковано 15 міжнародних конвенцій в галузі навколишнього середовища, реалізація яких стала складовою частиною діяльності в цій сфері на національному і регіональному рівнях.

Було прийнято 25 законів, затверджено понад 50 положень, інструкцій та інших документів, що склали нормативну базу в галузі навколишнього середовища. Був також прийнятий ряд законодавчих та інших нормативних актів, програм, стратегій, що стосуються інших галузей національної економіки. Відбулися зміни в суспільстві і в структурі національної економіки [32].

Необхідність проведення єдиної політики в галузі охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів, дотримання екологічних вимог при здійсненні реформування національної економіки, політична орієнтація на інтеграцію в Європу - все це зумовило перегляд

екологічної політики та розробку нового концептуального документа в даній області.

Концепція екологічної політики Республіки Молдова розроблена з метою приведення екологічної політики у відповідність з соціально-економічними змінами в країні, з регіональними та глобальними програмами і тенденціями в цій сфері, з метою попередження деградації навколишнього середовища.

Основними завданнями екологічної політики є:

- запобігання і зниження негативного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, природні ресурси і здоров'я населення в контексті сталого розвитку країни;
- забезпечення екологічної безпеки країни .

Пріоритетними напрямками глобальної екологічної політики є:

- створення умов для співпраці всіх верств суспільства в досягненні цілей сталого розвитку і запобігання екологічної кризи;
- протидія негативним сторонам глобалізації економіки, що підриває регіональну і національну екологічну безпеку.

У діяльності з охорони навколишнього середовища в Європі акцент ставиться на реформуванні інституціональної та законодавчої бази в цій галузі в нових незалежних державах. Залучення країн СНД в процес "Довкілля для Європи" обумовлює необхідність реформування проведеної ними екологічної політики, приведення її у відповідність з регіональними та глобальними завданнями в даній області.

Основними напрямками екологічної політики Республіки Молдова на сучасному етапі є:

1. посилення природоохоронного потенціалу і міжвідомча співпраця, що передбачають:

a. застосування принципів "економіка через екологію" і "витрати - вигоди", в тому числі:

- розробку галузевих планів з урахуванням стратегічних положень національних документів в галузі екології;

- застосування міжвідомчого підходу в прийнятті рішень в галузі навколишнього середовища і використання природних ресурсів;
- врахування екологічних вимог при визначенні стратегії розвитку галузей національної економіки;
- поліпшення стану навколишнього середовища з метою забезпечення здоров'я населення;

b. зміцнення інституційного та організаційного потенціалу, в тому числі:

- перегляд сфери повноважень і структурну реорганізацію установ, які керують природними ресурсами, і організацій, що займаються питаннями охорони навколишнього середовища;
- децентралізацію менеджменту природного потенціалу, чітке розмежування повноважень органів місцевого публічного управління в даній області, залучення фахівців-екологів для підвищення ефективності діяльності менеджерів, розробку місцевих планів дій;
- впровадження зонального підходу в менеджмент навколишнього середовища;
- удосконалення економічних механізмів охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів, перехід від адміністративних важелів управління в даній сфері до економічних, до самостійності, відповідальності, самоконтролю, моніторингу, що здійснюється екологічними службами, спеціально створеними в рамках господарюючих суб'єктів, стягування плати за завдану навколишньому середовищу шкоду і за використання природних ресурсів;
- перегляд чинних законодавчих та інших нормативних актів, наближення їх до європейських, пристосування або розробку, за потребою, механізмів їх застосування;
- поступове скорочення кількості інспекцій та перевірок, посилення координації дій, активізацію моніторингу (оцінки, прогнозування), діяльності з консультування, підготовці рішень;
- регулювання впливу на навколишнє середовище, запобігання її забруднення і оздоровлення, що передбачають:

c. природоохоронний менеджмент на підприємствах і їх екологічну сертифікацію, в тому числі:

- розробку нормативних документів, що стосуються підсистеми екологічної сертифікації;
- введення сертифікації систем екологічного менеджменту, процесів і продукції, що негативно впливають на навколишнє середовище;
- оцінку впливу на навколишнє середовище підприємств, що підлягають приватизації, а також в разі зміни власника;
- введення екологічного аудиту на підприємствах, розробку вимог до якості підготовки та атестації аудиторів в області навколишнього середовища;
- введення екологічного страхування і єдиних екологічних дозволів;
- забезпечення біологічної безпеки;
- підвищення ефективності енергетичних ресурсів шляхом застосування енергозберігаючих технологій, використання нетрадиційних джерел енергії (біогаз, енергія вітру і води);
- координація діяльності по виконанню положень Національної програми використання відходів виробництва і споживання;
- впровадження екологічно чистих виробництв;

d. відновлення і збереження природного потенціалу, в тому числі:

- довгострокове використання і охорону водних ресурсів, благоустрій охоронних зон водойм, забезпечення населенню доступу до якісної питної води;
- охорону і відновлення продуктивності грунтів, перехід до використання біологічних ресурсів у межах їх здатності до відновлення; відновлення пасовищ і регламентацію їх використання;
- створення національної екологічної мережі як складову частину заходів з охорони біологічного і ландшафтного різноманіття;
- проведення заходів по відновленню лісів (реконструкція та розширення лісових угідь, стимулювання посадки захисних лісосмуг, поліпшення деградованих і непродуктивних земель шляхом посадки лісів);
- впровадження зонального підходу до благоустрою територій;

- захист природних екосистем, яким загрожує небезпека деградації, а також деградованих природних екосистем і їх екологічну реконструкцію;
- здійснення моніторингу біологічних ресурсів;
- створення національного парку "Orhei" і біосферний резервації "Prutul de Jos", надання деяких дільницях статусу вологих зон;
- створення прикордонного заповідника в дельті Дунаю і нижній течії Пруту під спільним керуванням Республіки Молдова, Румунії та України;
- захист і збереження ландшафтного та біологічного різноманіття басейну річки Дністер, створення національного парку "Nistrul Inferior" [33].

Фінансування природоохоронної діяльності передбачає:

1. удосконалення або зміна, в разі необхідності, порядку державного фінансування охорони навколишнього середовища таким чином, щоб з бюджету були профінансовані програми і національні проекти, а також діяльність природоохоронних органів, а решта робіт - за рахунок спеціально передбачених на ці цілі коштів господарюючих суб'єктів, місцевих бюджетів та екологічних фондів;
2. застосування чітких і прозорих бюджетних процедур щодо фінансування природоохоронної діяльності;
3. здійснення аналітичних процедур з оцінки вартості, прибутку і ризиків прийнятих рішень з метою визначення їх можливих наслідків;
4. визначення мережі моніторингу навколишнього середовища, що фінансується з державного бюджету;
5. удосконалення державного обліку природних ресурсів і забезпечення достовірності облікових даних.

До числа механізмів охорони навколишнього середовища відносяться:

1) економічні механізми:

a) плата за спожиті ресурси, плата за забруднення навколишнього середовища, компенсація збитку (в тому числі розробка механізмів оцінки та відшкодування шкоди), заходи щодо стимулювання;

b) застосування принципів "забруднювач платить" і "платить природопользователь";

2) екологічне страхування:

a) впровадження і ефективне застосування системи екологічного страхування, яка дозволить знизити ризик негативного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, поліпшить менеджмент середовища на підприємствах і буде сприяти накопиченню додаткових коштів для попередження забруднення навколишнього середовища та ліквідації його наслідків;

b) впровадження комплексної системи дій по мінімізації впливу на навколишнє середовище шкідливих факторів і здійснення соціально-економічної політики, яка створить сприятливі передумови для сталого людського розвитку [34].

Міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища

Діяльність в цій галузі передбачає:

a) розробку концепції міжнародних відносин в галузі навколишнього середовища, забезпечення конкретної підтримки в її реалізації;

b) політичну орієнтацію на європейську інтеграцію з акцентом на гармонізацію стратегій і програм в даній області;

c) розробку і реалізацію механізмів виконання положень конвенцій та інших міжнародно-правових актів у сфері охорони навколишнього середовища та ратифікацію нових конвенцій;

d) підписання протоколів про двостороннє співробітництво з Румунією, Україною, Республікою Білорусь, Російською Федерацією;

e) підписання та ратифікацію Молдавсько-української конвенції по Дністру;

f) багатостороннє співробітництво з Європейським союзом, Радою Європи, Організацією з безпеки і економічного співробітництва, Організацією Чорноморського економічного співробітництва, Дунайською комісією, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Світовим банком, Програмою розвитку ООН, Глобальним екологічним фондом, Всесвітньою метеорологічною організацією, Королівством Данія і ін. [32].

4 ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки розроблено відповідно до статті 16 Конституції України, якою визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України. Відбувалися структурні деформації народного господарства, за яких перевага надавалася розвитку в Україні сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості[1].

4.1 Формування нормативно-правового забезпечення

Сучасне екологічне право в Україні ґрунтується на законодавчих та інших регулятивних актах, які мають двоякий характер: з одного боку, майже донині в Україні діють норми та стандарти, прийняті ще в колишньому СРСР, з іншого — активно напрацьовується та створюється національне екологічне законодавство. Стосовно першого, то слід зазначити, що потреба використання таких норм зумовлена тим, що варто було заповнювати правовий "вакуум", що утворився в Україні після її виходу зі складу СРСР — до прийняття відповідних власних законів. Тому визначальними є тенденції другого виду, пов'язані зі створенням українського екологічного права, яке забезпечило б належну юридичну основу для охорони довкілля.

Нормативно-правовою базою для розроблення стратегій регіонального розвитку є Конституція України, Закони України «Про Основні засади (стратегію)

державної екологічної політики України на період до 2020 року», «Про основи національної безпеки України»,

Основою екологічного права є Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», ресурсові кодекси: Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Водний кодекс України, Кодекс України про надра, а також по ресурсові закони: Закон України «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про природно-заповідний фонд України»; закони інтегрованого характеру: «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» та підзаконні нормативно-правові акти загальнодержавного значення в області охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Вони також розмежовують повноваження між центральними та регіональними органами державної влади, спрямовані на досягнення екологічної безпеки. Комплексним стратегічним документом, що сприяє втіленню екологічної політики держави в рамках концепції сталого розвитку став Закон України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики на період до 2020року»

Україні, як і будь-якій іншій державі, притаманні природоохоронні традиції. Початки національного природоохоронного законодавства сягають ще часів Київської Русі. У зводі законів княжої держави "Руській правді" містилося чимало регламентацій, що стосувалися часів і термінів полювання на тих чи інших хутрових звірів; заборона виловлювати деякі породи риб під час нересту; застороги щодо збереження та використання природно адекватних засобів землеробства, бортництва, броварства та інших промислів і ремесел. Тоді ж передбачали і деякі покарання, переважно грошові, за порушення вимог "Руської правди". Наприклад, за вбивство журавля і людини часто вживали однакові міри покарання. У князівські часи фактично було закладено й початки формування заповідних територій — так званих мисливських угідь, на яких лише іноді дозволялося полювання та лови.

21 липня 2006 року Постановою Кабінету Міністрів України № 1001 «Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» була затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015

року. Цим документом було обґрунтовано та передбачено основні напрями гармонізації економічного і соціального розвитку держави та її регіонів. Користуючись її основними положеннями в регіонах розроблено стратегії розвитку Автономної Республіки Крим, областей та міст Київ і Севастополь на період до 2015 року.

Щорічно на підставі ст. 18 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» розробляється державна програма економічного і соціального розвитку, яка узгоджується з проектом Державного бюджету на відповідний рік. У ній конкретизуються заходи, передбачені в програмі діяльності Кабінету міністрів і завдання в щорічному посланні Президента до Верховної Ради. Згідно програми Президента України «Україна для людей», Програми економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» в регіонах розробляються обласні програми, а також програми соціального та економічного розвитку Автономної Республіки Крим та міст Київ і Севастополь.

Пріоритетними шляхами вирішення цих завдань є вдосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних та інших механізмів, а також підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень та завдань[35].

Досить суттєвою вадою чинного законодавства у сфері екологічної політики є також його переважна орієнтація на усунення, а не на попередження негативних явищ. Такий підхід об’єктивно унеможливлює досягнення будь-коли такого стану довкілля, який би відповідав вимогам цивілізованого розвитку. Регулярно трапляється неузгодженість функцій і повноважень, визначених у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», інших екологічних законах, а також у законах і підзаконних актах з місцевого самоврядування. В цьому контексті зазначимо, що в 2011 році відбулись суттєві зрушення у розвитку національної екологічної політики. На виконання Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020

року», ухваленого Верховною Радою України напередодні 2011 р., Кабінет Міністрів України видав Розпорядження «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011 - 2015 роки». Серед стратегічних завдань по удосконаленню регіональної екологічної політики - розроблення нормативно-правової бази щодо еколого-економічних макрорегіонів та законодавче забезпечення до 2015 року переходу від соціально-економічного планування до еколого-соціально-економічного планування розвитку регіонів і міст.

Однак на сьогодні вже зроблено перші кроки щодо досягнення вимог міжнародних документів в галузі охорони навколишнього природного середовища, а саме затверджено Концепція та Стратегія національної екологічної політики. Почав реалізуватися Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період з 2011 року, як на національному так і на регіональному рівнях. Слід констатувати, що задекларовані у цих документах екологічні регламенти повністю не враховують визначені світовою спільнотою базові принципи:

- комплексність міжсередовищного підходу, що полягає у вирішенні проблем природного середовища (атмосфери, водного середовища, ґрунту тощо);
- басейновий принцип управління;
- регламентований розподіл екологічної відповідальності між державою, суспільством і бізнесом (корпораціями), задокументований у відповідних екологічних політиках;
- регламентація (стандартизація) функцій екологічного управління і планування політики;
- системність, комплексність стратегічних екологічних оцінок;
- постійне оновлення та адаптація управлінського стилю до ситуативних змін методом «навчання у процесі виконання та діяльності»;
- постійне зміцнення довіри між суб'єктами екологічного управління (урядовими, громадськими, корпоративними, місцевими);
- прозорість і універсальність критеріїв відбору й оцінки інструментів екологічної політики на всіх ієрархічних рівнях управління;

- узгодженість інтересів за допомогою укладання добровільних екологічних угод як засіб подолання традиційних управлінських підходів, стимулювання екологічних інновацій;
- збалансованість адміністративно-контрольних і ринкових інструментів екологічного регулювання і стимулювання;
- передача повноважень охорони навколишнього природного середовища на регіональний і місцевий рівень.

Особливу групу екологічного права України становлять закони та постанови, пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи. Можна згадати у цьому зв'язку, наприклад, постанову Верховної Ради УРСР від 1 серпня 1990 р. "Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи", у якій республіка оголошувалася зоною екологічного лиха. Цілий пакет документів був прийнятий також на третій сесії Верховної Ради УРСР дванадцятого скликання 27-28 лютого 1991 р., зокрема "Концепція проживання населення на територіях України з підвищеними рівнями радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи". Цю Концепцію забезпечують такі закони, як "Про правовий режим територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи", "Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", "Тимчасове Положення про Національну комісію радіаційного захисту населення України" та інші акти. Слід зазначити досить прогресивний характер українського законодавства в цій галузі, порівняно з аналогічними законами Білорусі і, особливо, Російської Федерації.

Зараз екологічне законодавство України – це структура, що об'єднує екологічні юридичні норми різного рівня і різної спрямованості.

Ними можуть бути норми конституційні, звичайні, норми, орієнтовані на соціальні відносини різного змісту, з приводу охорони різних природних об'єктів. Вказане законодавство є системою, що має більш-менш сталий характер. Його реалізація породжує відносно сталі правові відносини.

Сучасними головними нормативно-правовими актами що регулюють основи організації охорони навколишнього природного середовища, є Закони

України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 р., «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р., «Про тваринний світ» від 3 березня 1993 р., «Про карантин рослин» від 30 червня 1993 р та інші. До того ж деякі відносини у сфері використання і охорони навколишнього природного середовища врегульовані кодексами (земельним, водним, лісовим, про надра), а також Законами України «Про плату за землю» від 3 липня 1992 р., «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 р. Важливе значення у вирішенні цього питання має затверджений Постановою Верховної Ради «Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища»[33].

4.2 Ліцензування природокористування

Згідно із законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" природокористування в Україні здійснюється в порядку загального й спеціального використання природних ресурсів.

У сфері спеціального використання природні ресурси надаються у володіння, користування або оренду на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності. Управління і контроль за спеціальним використанням природних ресурсів здійснюється спеціальними органами дозвільно-погоджувальної діяльності в межах їх повноважень.

Залежно від виду діяльності, природного ресурсу, ступеня шкідливості впливу на навколишнє природне середовище та інших чинників видаються дозвільно-погоджувальні документи різної юридичної сили: дозволи, погодження, сертифікати, ліцензії. Право на проведення тих видів господарської діяльності, що підлягають обмеженню, реалізується через ліцензування.

Ліцензування належить до групи традиційних адміністративних механізмів управління. Основні принципи державної політики України у сфері

ліцензування — це захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави. Законодавчою основою в цій сфері є закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", який визначає, що ліцензування — це видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування.

Отже, ліцензія є єдиним документом дозвільного характеру, який дає право на ведення певного виду господарської діяльності, що, відповідно до законодавства, підлягає екологічному обмеженню. Ліцензування таких видів діяльності (а їх — 64) стосується екологічних аспектів і зумовлює необхідність врахування екологічних вимог.

Розвиток ліцензування природокористування і природоохоронної діяльності набуває в Україні дедалі ширшого застосування, оскільки воно належить до ефективних інструментаріїв екологічного управління. Ефективність ліцензування полягає у його комплексності, яке крім адміністративних важелів управління об'єднує інструментарії: інформаційний — екологічний аудит та екологічну експертизу, економічний — визначення умов справляння платежів, ринковий — укладення договору з ліцензіатом. Право на видачу ліцензій мають органи ліцензування: Міністерство екології та природних ресурсів України, Державний комітет ядерного регулювання України, Національне космічне агентство України, Міністерство палива та енергетики України, Міністерство аграрної політики України, Державний комітет України по земельних ресурсах. За цими органами закріплені певні види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню. За видачу ліцензії справляється плата, розмір і порядок зарахування якої до Державного бюджету встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Ліцензування екологічно небезпечних видів діяльності належить тільки до функцій державного рівня управління. Розвиток екологічного ліцензування має

два стратегічні напрями: окреме та комплексне ліцензування. Окреме ліцензування стосується видів діяльності в галузі охорони навколишнього природного середовища і здоров'я населення, а також окремих видів природокористування з введенням спеціальних дозволів на право розміщення в навколишньому середовищі викидів, скидів забруднювальних речовин та відходів. До сфери окремого ліцензування належать, згідно із законом України "Про затвердження переліку особливо небезпечних хімічних речовин, виготовлення та реалізація яких піддягає ліцензуванню", небезпечні відходи. Визначення і прийняття подібних законів стосується насамперед регулювання екологічної безпеки держави в екологічно найнебезпечніших галузях економіки і потребує перегляду, узгодження або розробки нових нормативно-правових документів. Комплексне ліцензування визначає право на здійснення одночасно викидів, скидів забруднювальних речовин у довкілля та розміщення відходів. Цей вид ліцензування поки не знайшов свого застосування в Україні і потребує формування відповідної законодавчої бази [37].

У цілому екологічне ліцензування є процесом, шо складається з кількох етапів:

- встановлення нормативів впливу на навколишнє природне середовище: гранично допустимих викидів і скидів, норм розміщення відходів, граничних норм вилучення природних ресурсів або ж відповідних тимчасових лімітів впливу та вилучення;
- обчислення з урахуванням різноманітних коефіцієнтів відповідних ставок платежів за використання природного ресурсу або впливу на навколишнє середовище і встановлення конкретного розміру плати;
- внесення нормативів, лімітів і ставок платежів у ліцензію й у відповідний договір на природокористування.

Після оформлення ліцензії ліцензіат стає об'єктом екологічного контролю.

Зазначимо, що специфіка і надвідомчий характер екологічного ліцензування потребують прийняття й запровадження закону України "Про екологічне ліцензування".

4.3 Економічні засади природокористування та охорони довкілля

Економічний механізм природокористування — це сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою котрих реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони та здійснюється погодження і коригування суспільних, групових і приватних інтересів. Головні компоненти економічного механізму включають:

— правові засади економічної діяльності;

— систему відносин власності на засоби виробництва;

— організаційну структуру економіки;

— систему суспільних інститутів;

— економічні інструменти.

Згідно із Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" формування економічного механізму охорони навколишнього природного середовища передбачає:

— взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів щодо охорони навколишнього природного середовища на основі економічних важелів;

— визначення джерел фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища;

— встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та на утворення і розміщення відходів;

— встановлення нормативів збору і розмірів зборів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, на утворення і розміщення відходів та інші види шкідливого впливу;

— надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії,

здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

— відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Економічний механізм екологічного регулювання в Україні ґрунтується на концепції платності природокористування. Він охоплює систему економічних інструментів, які спрямовані на акумулювання матеріальних ресурсів для реалізації природоохоронних програм та на мотивацію товаровиробників до підвищення екологічності застосовуваних технологій і власної продукції .

Відповідно складовими економічного механізму нині мають бути:

— економічне оцінювання природних ресурсів;

— плата за спеціальне використання природних ресурсів;

— плата за забруднення НС та інші шкідливі впливи на довкілля;

— система фінансування і кредитування природоохоронних заходів;

— екологізація податкової і цінової систем;

— підтримка становлення і розвитку екологічної індустрії. Економічний механізм природокористування покликаний на практиці розв'язати завдання ефективного використання природних ресурсів з метою задоволення виробничих потреб суспільства, формування екологічно безпечного середовища, забезпечення стабільного і достатнього фінансування природоохоронних програм.

Базою ефективного функціонування економічного механізму природокористування є чинна система економічних інструментів екологічного регулювання. Економічні інструменти — засоби (заходи, методи, важелі) зміни фінансового стану економічних суб'єктів. Під економічними інструментами екологічного впливу необхідно розуміти набір засобів впливу на фінансову діяльність об'єктів господарювання для переорієнтації їх діяльності на основі екологічно безпечного розвитку. Відповідно всі інструменти еколого-функціонального впливу можна поділити на інструменти вилучення доходів та інструменти збільшення доходу.

4.4 **Екологічне виховання**

Екологічне виховання - спосіб впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди і уявлення. Але будь-яке виховання, в тому числі екологічне, повинне ґрунтуватися на освіті, насамперед екологічній. Мета освіти - формування фізичного та психічного, духовного здоров'я людини і всього суспільства. Освіта сама по собі не гарантує захисту від нерозумного, а то і злочинного ставлення до природи, а отже, і до людей. Свідомість людини - безпека країни, запорука подальшого існування життя на планеті. Екологічна освіта охоплює сферу знань, умінь і навичок, необхідних для дбайливого відношення до природного середовища. Вона - основа професійної підготовки фахівців у будь-якій сфері, зв'язаній, навіть побічно, із природою. В цьому процесі важливі певні принципи.

Принцип загальності - означає, що екологічна освіта та виховання повинні охоплювати все суспільство з урахуванням індивідуальних особливостей - вік, стан психіки, зокрема темпераменту, освітній ценз, інтереси та стимули різних груп соціально-професійних категорій населення.

Принцип комплексності екологічної освіти та виховання, як принцип загальності, має правові (юридичні) і методичні аспекти.

Екологічне виховання, освіта - єдиний процес впливу на свідомість людей і він повинен здійснюватися в комплексі, з врахуванням науково обґрунтованих методичних вимог.

Принцип безперервності - зобов'язує всіх суб'єктів діяльності в сфері екологічної освіти та виховання забезпечити узгоджений процес на всіх ступенях освіти та виховання - дошкільного, шкільного, вузівського і післядипломного, чого вимагають Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" і "Концепція екологічної освіти та виховання в Україні".

Природоохоронна освіта і виховання - це проблема першочергового значення, без якої неможливо поліпшити стан навколишнього природного середовища. В розвинутих країнах це зрозуміли вже давно. Наприклад, в Голландії з 1919 р. діє служба дитячого і шкільного виховання. Заняття ведуть

так, щоб діти самі відкривали для себе природу в практичному спілкуванні з нею. Знання, отримані на основі практики, зберігаються довше, ніж придбані з підручників. Такі знання формують основи совісного, естетичного виховання, екологічної свідомості як складової частини загальної культури людини. В нашій країні тільки наприкінці 60-х рр. почали створювати мережу науково-педагогічних установ для вивчення цієї проблеми.

Екологічне виховання на дошкільному етапі навчання передбачене в окремих розділах "Програми виховання в дитячому садку" з напрямків: виховання у дітей любові до рідного краю, сприйняття краси природи, дбайливого ставлення до всього живого; формування у дошкільнят елементарних знань про природу і на цій основі загальних уявлень про зв'язки між явищами в природі.

У віці 5-6 років у дітей вже повинні бути сформовані уявлення про зв'язки між природними явищами, залежності не комфортності життя від екологічних умов, пов'язаних з діяльністю людей. Саме цей віковий період дуже важливий для подальшого виховання дітей, зокрема екологічного. Екологічні проблеми в сучасних умовах переходу суспільства до ринкової економіки викликали кризу моральності, а екологія і моральність взаємообумовлені. Тому екологічні проблеми необхідно розглядати у взаємозв'язку з моральним вихованням. Ця проблема ставиться не вперше. Великий внесок в розвиток теорії морального виховання в процесі спілкування з природою зробили відомі діячі педагогічної науки та освіти - К.Д. Ушинський, В.Г. Городників, В.А. Сухомлинський.

У загальноосвітній середній школі процес виховання умовно розділений на три етапи. Перший - вивчення в 1-3 класах складових частин природи, сезонних змін і їх причин, загальних понять про використання природних ресурсів. У цьому віці важливо навчити дітей мислити екологічно грамотно - це головне завдання вчителя, вихователя. Людина - складова частина природи, і як вона відноситься до неї, так і природа ставиться до людини. Другий етап - учні 4-9 класів вивчають історію суспільства, що відображає основні етапи використання природи людиною для її потреб. У цьому віковому періоді важливі факультативні курси з екології, історії її розвитку, сучасного стану охорони природи. Але цього недостатньо. Необхідно ставити питання про постійний курс екології й охорони

природи в середній школі як постійних навчальних предметів, які треба починати з 8 класу, коли формується свідоме відношення до довкілля. Третій - в 9-12 класах здобуваються основи діалектичного підходу до розуміння єдності суспільства і природи, їхньої взаємозалежності. Аналіз навчальних програм з 1924 р. показав, що зміст екологічного аспекту виховання і навчання значною мірою залежить від фактичного відношення суспільства до природи, від матеріальних умов і потреб людини.

У 60-х рр. XX ст. в навчальних дисциплінах природу розглядали односторонньо - тільки як джерело матеріальних благ, необхідне для задоволення постійно зростаючих потреб людини, суспільства. В 70-х рр. наступив період загостреної уваги до екологічних, біосферних проблем, підсилився природоохоронний аспект шкільного виховання. З 80-х рр. у предмети природничо-наукового і географічного циклів були введені елементи екологічного навчання і виховання. Хоча цього було недостатньо. Так, в курсі географії і біології питома вага навчального часу для роботи в природі складає близько 3,1% і 3,4% відповідно. В трудовому вихованні 75% навчального часу приділялося на практичні роботи, що зв'язані з безпосереднім використанням ґрунту, води, рослин, тварин, впливом на природне середовище.

Природоохоронна діяльність часто відірвана від трудової, тому охорона природи в уявленні учнів виступає альтернативою виробництву. Через це виховний потенціал екологічних знань учнів і можливостей виробництва не реалізуються повною мірою і не забезпечують формування належного рівня елементів екологічної культури. Щоб ліквідувати цей розрив у школярів, необхідно, щоб найвища екологічна культура і знання були насамперед у кожного вчителя, вихователя.

Виховання та освіта з питань екології, охорони природи є важливим елементом загальної екологічної підготовки майбутніх фахівців, у тому числі вчителів гуманітарних, фізико-математичних, біолого-географічних, економічних та інших спеціальностей. Такі знання є загальнообов'язковими і є кваліфікаційною ознакою кожного фахівця, в тому числі і педагога.

Для підвищення рівня екологічної поінформованості, кваліфікованості сучасних фахівців - педагогів, інженерів у навчальні плани всіх вищих навчальних закладів будь-якого профілю введені курси: "Актуальні проблеми охорони природного навколишнього середовища", "Основи екології", "Екологія і раціональне природокористування" та інші, які вивчають екологічні проблеми в тісному зв'язку із суспільними, психолого-педагогічними, загальноосвітніми дисциплінами, що базуються на знаннях історії, географії, біології, хімії, фізики, інших наук.

Екологічний (природоохоронний) рух в Україні — громадська активність значних мас людей, спрямована на захист екологічних прав громадян, а також на охорону природи України[36].

На теренах сучасної України діє величезна кількість громадських організацій та рухів, серед них Всеукраїнська екологічна ліга, "Зелений світ", "Екоправо", Українське товариство охорони природи, "Голос природи", Всеукраїнська екологічна громадська організація "Мама-86", Всеукраїнський комітет підтримки Програми Організації Об'єднаних націй з навколишнього середовища (УкрЮНЕПком) і багато інших, що проводять значну роботу з втілення ідей та принципів екологічної етики в життєдіяльність сучасного суспільства та формування нової форми екологічної свідомості шляхом конференцій, з'їздів, семінарів, фестивалів, природоохоронних акцій та ін.

Найпотужнішою громадською організацією є Всеукраїнська екологічна ліга, до складу якої входять 22 організації, що вносить сутнісний вклад у поліпшення екологічної ситуації в державі, формування нового екологоорієнтованого світогляду та підвищення рівня екологічної освіти та культури у суспільстві.

Заслуговує на увагу проект політичного документа "Екологічна етика", що розроблений у 2006 р. експертною групою Комісії ЮНЕСКО з етики наукового знання і технології (COMET). Так, як це єдина організація якій доручена робота з етичною проблематикою, адже ЮНЕСКО розглядає етику в якості одного із головних пріоритетів: розробляючи нормативні документи з біоетики, етики вчених, етики космосу, етики використання і збереження

навколишнього середовища, глобальною зміною клімату.

В документі ЮНЕСКО "Екологічна етика" наголошується на двох типах принципів: загальні - повага до всіх форм життя (стверджує цінність самої по собі, безвідносно до людини та її інтересів); біоріз-номаніття (цінність біорізноманіття та збереження); підтримка стійкості біосфери (є важливішим аніж збереження індивідуального життя, виду або екосистеми), екологічна справедливість (рівне розподілення між людьми права на екологічну безпеку та відповідальність кожного за її збереження); завбачуваності (бере до уваги можливі варіанти розвитку та засоби їх зменшення й упередження); загальної гідності природних ресурсів (Земля як цілісність, де всі несуть рівноцінну відповідальність за природні ресурси і навколишнє середовище) та практичні: права майбутніх поколінь (прояв турботи про майбутні покоління людей, так і інших живих істот); розділена відповідальність (відповідальність кожного за всезагальні природні ресурси); презумція небезпеки (є вимогою, щодо дії та її безпечних наслідків для навколишнього середовища); скорочення і конвергенція (введення обмежень на обсяги шкідливих речовин в атмосферу).

5 ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Питання, пов’язані зі збереженням екологічної ситуації в регіонах, сьогодні мають розглядатися в контексті з питаннями, що стосуються як ефективності виробництва, так і мотивації трудової діяльності та є новим прогресивним стимулом при переході до ринкової економіки. Мова йде про найважливіше для людини – про її здоров’я та повноцінну діяльність.

Соціально-екологічна мотивація підприємницької діяльності – це процес активізації мотивів, спрямованих на врахування можливих впливів на екологічні наслідки суспільної функції підприємців, відпрацювання стратегічних питань в

перехідний період до ринкової економіки, отримання прибутку з точки зору досягнення тактичної мети.

Вітчизняним підприємцям необхідно брати до уваги той факт, що вплив соціально-екологічних мотивів на економічні інтереси виробників викликає зміни в споживчих перевагах, а також структури попиту. За сучасних умов поведінка споживачів на ринку багато в чому зумовлена екологічною чистотою продукції, що пропонується, оскільки за екологічно чисту продукцію покупці готові заплатити дорожче (тобто купити за більш високою ціною).

Питання, яке на сьогодні не розв'язане – це проблема стимулювання соціально-екологічної мотивації підприємців. Необхідно орієнтувати як державні підприємства, так і підприємства приватної власності, на реалізацію заходів, пов'язаних з охороною довкілля. У зв'язку з цим доцільно буде об'єднати економічні та соціальні цілі для досягнення можливих змін якісного стану довкілля, яке відображає умови проживання та якість життя населення, є запорукою здоров'я громадян.

В умовах трансформації української економіки активізувати соціально-екологічну мотивацію підприємницької діяльності має нова система оподаткування, яка зробить економічно невигідним виробництво екологічно небезпечної продукції.

При розробці нової податкової політики, переході до ринкової економіки державним відомствам доцільно звернути увагу на схему проведення податкової політики в розвинених країнах, яка вже багато разів успішно спрацьовує щодо вичерпних ресурсів. А саме:

а) зниження темпів видобування природних ресурсів на ранніх етапах, чому сприяє податок на обсяг продажу, який веде до підвищення цін та зниження попиту;

б) рентний податок або податок на прибуток, який також сприяє скороченню темпів видобутку;

в) роялті – різноманітність податку, який сплачується уряду компаніями-операторами у вигляді певного відсотка від вартості природних ресурсів, які добуваються, та призначеного для подальшого цільового використання.

Окрім вказаних видів податків існують також і різноманітні системи заохочення. І в науці, і в практиці необхідно активізувати пошук доцільних форм регулювання екологічної та соціально-економічної діяльності. Єдиних універсальних рецептів поки що немає, проте зростає обсяг знань, змінюються погляди, з'являється потреба у нових рішеннях.

Дедалі актуальнішими постають питання екологічного виховання підростаючого покоління, які повинні бути складовою частиною виховання всебічно розвиненої особистості. Його роль на всіх ланках системи освіти безперечно зростає. Проте сутність з плином часу (та й до сьогодні) була викривленою. В деяких випадках те, що мало назву «екологічне виховання», зовсім ним не було. Остаточний результат такого виховання – низька ефективність екологічних заходів.

Проблема полягає в тому, що в багатьох установах, особливо в школі, поняття «екологія» замінювалось поняттям «охорона природи», а «екологічне» виховання зводилося до загальних постулатів типу: «Природу необхідно берегти та любити!». Не принижуючи актуальності та важливості такої роботи, необхідно все ж таки звернути увагу на те, що суть екологічного виховання насамперед полягає в екологічній освіченості (школяра, студента, вчителя, підприємця, громадянина). Необхідно обов'язково роз'яснювати дію та прояв таких екологічних законів, як «все пов'язане з усім» тощо. Саме така робота за своєю суттю і буде екологічним вихованням.

Для оцінки спроможності національного законодавства захистити довкілля у взаємозв'язку з соціально-екологічною мотивацією підприємницької діяльності слід звертати увагу на обставини, що пов'язані з безпосереднім практичним соціокультурним ефектом реалізації чинного екологічного права. Також необхідно врахувати найновітніші теоретико-методологічні напрацювання у галузі національної та зарубіжної науки.

Дієвим інструментом є також взаємодія органів державної влади та інших зацікавлених сторін, включаючи інститути громадянського суспільства у сфері вирішення питань охорони довкілля. Цей механізм для забезпечення ефективності

прийняття рішень, включаючи управлінські рішення, повинен базуватися на важливих базових принципах, що реалізуються виключно на умовах партнерства.

Основні тенденції розвитку регіональної політики свідчать про недостатність уваги на необхідності забезпечення екологізації регіональної політики в умовах «зеленого» зростання, якісному відтворенні всіх потенціалів регіонів на еколого-економічних засадах, гармонізації геопросторових відносин між країною та регіонами, що потребує суттєвих змін як в контексті реформування регіональної політики, так і в системі державотворення[37].

6 ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ФОРМ І НАПРЯМІВ ТА АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Концептуальними принципами формування моделі збалансованої еколого-економічної системи регіону повинні стати такі принципи, які найбільш ефективно враховують особливості функціонування і розвитку економіки, суспільства та стану навколишнього природного середовища регіону. Враховуючи сучасний стан розвитку еколого-економічної системи регіону, найбільш ефективні принципи формування моделі збалансованого розвитку регіону:

- принцип історизму. Цей принцип має універсальне методологічне значення, дає змогу оцінити поетапний розвиток регіонів, враховує цілісність і завершеність цих етапів та процес формування господарсько-територіальних структур регіону на основі природно-ресурсного потенціалу та регіональних особливостей;

- принцип системності. Дає можливість вивчати стан еколого-економічної системи регіону з її складовими підсистемами: економічною, соціальною і екологічною, з одного боку, а з другого – розглядати еколого-економічну систему регіону як елемент структури національного господарського комплексу;

- принцип комплексності. Передбачає збалансованість розвитку галузей економіки регіону, забезпечення повного погодження ресурсно-виробничої бази з потребами господарського комплексу, забезпечення комплексно-пропорційного розвитку регіонів країни. Комплексність спрямована на посилення уваги до соціальної підсистеми та збереження стабільності й збалансованості екологічної підсистеми регіону. Принципи системності та комплексності дослідження концептуальних підходів до формування моделей збалансованого розвитку регіону вимагають системного та комплексного вивчення всіх процесів, стадій та явищ, які відбуваються при функціонуванні існуючої еколого-економічної системи регіону. Це дозволить визначити особливості сучасного стану та можливості збалансованого розвитку досліджуваної еколого-соціально-економічної системи як сукупності взаємозалежних підсистем та їх елементів з урахуванням внутрішніх і зовнішніх зв’язків;

- принцип оптимальності. Означає забезпечення обґрунтованої відповідальності між економічним розвитком регіону та розробкою і реалізацією заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, орієнтує на збалансований регіональний розвиток, який не створює негативного впливу на екологічний стан регіону;

- принцип пріоритетності. Сприяє ранжуванню цілей і завдань соціально-економічного розвитку регіону відповідно до просторової стратегії його комплексного розвитку з урахуванням природно-ресурсних можливостей та спрямованого на соціальну спрямованість використання рекреаційних та фінансових ресурсів, а також розвиток соціальної інфраструктури, особливо в сільській місцевості;

- принцип варіантності. Передбачає побудову альтернативних моделей збалансованого природокористування регіону. Варіанти альтернативних моделей складаються на основі альтернативності проектних темпів і пропорцій розвитку галузей економіки, альтернативних напрямків і форм вкладення інвестицій, альтернативних технічних і технологічних рішень в організації виробничих процесів. Варіантність перебудови моделей обумовлюється пріоритетністю

завдань і вибором шляхів досягнення цілей і балансу інтересів у сфері природокористування;

- принцип раціональності природокористування. Передбачає подолання існуючих екологічних, економічних і соціальних проблем при функціонуванні еколого-соціально-економічної системи, зниження високого рівня депресивності територій регіону;

- принцип економізації, соціологізації та екологізації економіки регіону. Означає раціональне використання природно-ресурсного потенціалу; соціальну спрямованість виробничих відносин і розвитку галузей економіки; впровадження ресурсозберігаючих, екологічно безпечних, маловідходних і безвідходних технологій в галузі економіки регіону;

- принцип субсидіарності та взаємності в просторовому розвитку, що означає посилення відповідальності та повноважень місцевих органів влади щодо програм просторового розвитку;

- принцип інтеграції – ЄС сприятиме вдосконаленню екологічного законодавства та узгодженню з європейськими вимогами законодавчо-нормативної системи;

- принцип ієрархічності управління розвитком регіональних господарських комплексів регіону. Сприяє створенню відповідної ієрархічної структури управління територіальними еколого-економічними системами.

При побудові моделі збалансованого регіонального розвитку мають бути враховані цілі, ідеї та напрями розвитку, які передбачені Стратегією економічного і соціального розвитку України. Результатом впровадження даної Стратегії є формування сильної держави, активізація її регулятивної функції і водночас здійснення такої політики, яка б не лише зберегла, а й істотно посилила ринковий вектор розвитку, надала йому більшої орієнтації на кінцевий результат, забезпечила реальне розмежування влади та власності[37].

Слід враховувати особливості природно-ресурсного потенціалу регіону, які відображені в Стратегії розвитку регіонального комплексу. Регіональне управління повинно забезпечувати досягнення цілей, завдань і напрямків

розвитку регіону, перехід на модель збалансованого природокористування та подолання існуючої негативної еколого-соціально-економічної ситуації в регіоні;

Повинна бути відображена політика оздоровлення (санації) окремих депресивних територій, населених пунктів та селищ. Принцип ієрархічності означає узгодженість управлінських рішень як по вертикалі, так і по горизонталі, тобто врахування впливу еколого-економічних систем суміжних територій.

ВИСНОВКИ

Глобальний характер екологічної кризи обумовлює необхідність здійснення внутрішньодержавної та міжнародної екологічної діяльності.

Визнання існування глобальних проблем привело до виділення самостійної галузі знань - глобальної (або планетарної) екології, орієнтованої на врегулювання взаємовідносин всього людства з навколишнім середовищем з метою її збереження.

Рішення проблем екологічної безпеки на міжнародному рівні вимагає згоди всіх сторін. Однак сьогодні в світі не існує загальних поглядів і підходів до міжнародної екологічної безпеки

Порівнюючи екологічну політику провідних світових держав, можна відзначити зв'язок між політичною культурою країн і їх ставленням до міжнародної екологічної безпеки. Для США характерний економічний підхід при вирішенні екологічних проблем. Зокрема, це проявлялося в тому, що на міжнародних переговорах з питань навколишнього середовища Сполучені Штати представляли, поряд з Держдепартаментом, Департамент торгівлі. США не хочуть відмовлятися від непропорційно високу частку використовуваного ними глобального екологічного потенціалу і прагнуть зберегти для себе необмежений і безконтрольний доступ до нього.

ЄС проводить м'якшу екологічну політику, що враховує інтереси інших сторін. Європа, екосистеми якої зруйновані одними з перших в світі, змушена віддавати пріоритет екологічним проблемам. Безпрецедентні масштаби вторгнення людини в природні процеси призвели на цій території до зламу механізму природного регуляції. Європа є одним з найбільших дестабілізаторів навколишнього середовища в світі. Тут безперервно йде розпад органічної речовини, що змушує витрачати додаткову енергію для підтримки і очищення навколишнього середовища.

Неможливість вирішити глобальні екологічні проблеми зусиллями однієї країни сприяла перегляду пріоритетів зовнішньої політики держав і екологізації міжнародних відносин. В урядових заходи більшості країн почали поєднуватися ресурсоохоронні заходи і виробництво конкурентоспроможних екологічно чистих товарів. Екологічна політика стала структурно оформленим, необхідним напрямом діяльності будь-якої держави.

Відповідно до вимог сучасного періоду розвитку країн Східної Європи, міжнародних зобов'язань та європейських принципів екологічної політики необхідна активізація впровадження нових ефективних важелів екологічної політики. В сучасних умовах лише широке використання економічних механізмів охорони навколишнього природного середовища дасть змогу стимулювати проекологічну поведінку суб'єктів господарської діяльності й суспільства загалом. Використання позитивного досвіду європейських країн щодо втілення економічних інструментів надає змогу більш ефективно вирішувати питання екологічної політики.

Можна стверджувати, що функції економічного стимулювання дотримання екологічних вимог ще недостатньо розвинені й не примушують підприємства-забруднювачі змінювати технології виробництв на природозахисні. Економічні механізми, що регулюють охорону навколишнього середовища та природних ресурсів, також не дуже ефективні, хоча останнім часом певною мірою удосконалені. Інституційна і функціональна модернізація системи екологічного управління потребують значної переорієнтації управлінської парадигми в економіці територіально-просторових утворень крізь призму удосконалень в інституціональній, техніко-технологічній і соціально-економічній структурі регіональних господарських комплексів, які проявляються у видозміненні структури соціально-економічної системи, додавання до неї нових структурних елементів, знаходження нових якостей та характерних рис.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Горелов А.А. Экология / А.А. Горелов. – М., 2001. – 311 с.;
2. Реймерс Н.Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы). - М.: Россия молодая, 1994. - 367 с.;
3. Соколов В. В. Очерки истории экологической политики России. - СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 1994. - 116 с.;
4. Пиджаков А. Ю. Советская экологическая политика 1970-х - начала 1990 годов. - СПб.: Изд-во СПбУЭФ,- 160 с.;
5. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: Курс лекцій. -К.: МАУП, 1997. - 168 с.;
6. Кисельов М.М., Крисаченко В.С., Гардашук Т. В. Методологія екологічного синтезу. - К.: Наукова думка, 1995. - 158 с.;
7. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI;
8. Возняк В.Я.. Фрайтельман Н.Г., Арбатов А.А. Екологічне оздоровлення економіки, М., Наука, 1999. – 58 с.;
9. Социально-экономическая география Японии /под ред. И.С.Тихоухой. – М.: Аспект-Пресс, 2016. – 98-521 с.;
10. Якуценти С.П., Буровский А.М. Политическая экология / Директмедиа, 2005. – 269 с.;
11. Никаноров А.М. Глобальная экология / А.М. Никаноров, Т.А. Хоружая. – М., 2000. – 284 с.;
12. Рогожина Н.Г. Экологические проблемы в политике развивающихся стран в контексте глобализации / Н.Г. Рогожина // Вестник Московского университета. – Сер.12. Политические науки. – 2000. – № 1. – С. 96–358;
13. Экология и международное право / сост. А.Г. Акатов. – М., 1996. – 507 с.;

14. Голубецкая Н.П. Новые задачи природоохранной политики в условиях изменяющегося положения в Европе / Н.П. Голубецкая // Журнал российского права. – 2000. – № 8. – С. 78.;
15. Воронцова А.А. Двусторонние международные договоры в области охраны окружающей природной среды / А.А. Воронцова // Экологическое право. – 2003. – С. 31–34.;
16. Третьякова А.А. Экологические права граждан по законодательству государств-членов Европейского союза. – М., 2003. – 207 с.;
17. Воронкова А. Г. О формировании политической экологии во Франции (Методологические проблемы исследований) // Проблемы и перспективы экологического образования и воспитания: Тез. докл. к республ. науч.-метод. конф. (23-25 апреля 1990 г.). - Запорожье, 1990. - с. 25-27;
18. Яницкий О.Н. Развитие экологических движений на Западе и Востоке Европы / О.Н. Яницкий //Социологические исследования. -1992. - с. 32-39;
19. Шилов А.С. Становление экополитологии как новой области политической науки / А.С. Шилов. – М., 2004. – 135 с.;
20. Конституційне право держав Європи / ІЗіСП; відп. ред. Д. А. Ковачев. М .: Волтер Клувер, 2005; Екологічне право: підручник / за ред. С. А. Боголюбова. М .: Проспект, 2008.
21. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI;
22. Асаенок И.С. Основы экологии и экономика природопользования: Учеб. пособие к практ. занятиям для студ. экон. спец. БГУИР всех форм обуч. / И.С. Асаенок, Т.Ф. Михнюк – Мн.: БГУИР, 2004. – 60 с;
23. Масловский, О. Экологические проблемы Беларуси: Первый независимый аналитический общественный доклад Эко–Инфо / О. Масловский, Е. Ярошевич. Минск: Тэхналогія, 2001. – 74 с.;
24. Сапогін А.Н. Екологічне право Республіки Білорусь: Курс лекцій (загальна частина), Академія МВС Республіки Білорусь, 2007. – 367 с.;

25. «Про охорону навколишнього середовища» Закон Республіки Білорусь від 26 листопада 1992 р. (з ізм. та доп. від 29 жовтня 2004р.) (ред. від 20 липня 2006 р.)// Ведамасці ВярхоСћнага Савета Республікі Білорусь. 1993. № 1. Ст.1; Національний реєстр правових актів Республіки Білорусь. 2002. № 85. 2/875; 2004. № 174, 2/1068. 2006 № 6-2/11, 2007. В«147, 2008, № 1, 2/1395;

26. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 г./Национальная комиссия по устойчивому развитию Респ. Беларусь; Редколлегия: Я.М. Александрович и др. — Мн.: Юнипак. — 200 с.;

27. Офіційний державний портал Міністерства навколишнього середовища Естонії: http://www.envir.ee;

28. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж.Е. - Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – 336 с.;

29. Якубенко Л. "Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики". Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України;

30. Андрушків Б. Україна і Польща – економічні аспекти співпраці // Економіка України. – 2006. – № 1–2 . – С. 143–150;

31. Помикало В. Картина перспективного польсько-українського співробітництва// Персонал. – 2009. – № 7. – С. 52–59

32. «О плате за загрязнения окружающей среды» Закон Республіки Молдова №1540 от 25.02.1998 (с изменениями);

33. Обзор результативности экологической деятельности Республики Молдова/ Серия обзоров результативности экологической деятельности, выпуск № 23. – Нью-Йорк и Женева, 2005. – с. 29-100;

34. Постановление парламента Республики Молдова №605 от 02.11.2011 «Об утверждении Концепции экологической политики Республики Молдова».

35. «Про державні цільові програми» Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV

36. Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001.

37. Шевчук В.Я. Екологічне управління / Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О., Навроцький В.М., Гетьман В.В. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.